# HRVATSKI KATOLIČKI BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPSKOM KONTEKSTU

**Šustić, Bernarda**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2018**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:796329

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-28**

*Repository / Repozitorij:*

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

*SVEUČILIŠTE U SPLITU*

*FILOZOFSKI FAKULTET*

**BERNARDA ŠUSTIĆ**

# HRVATSKI KATOLIČKI BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPSKOM KONTEKSTU

**DIPLOMSKI RAD**

***SPLIT, 2018.***

**Odsjek za Hrvatski jezik i književnost**
**Hrvatski jezik i književnost**
**Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu**

# HRVATSKI KATOLIČKI BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPSKOM KONTEKSTU

**Studentica:**
**Bernarda Šustić**

**Mentor:**
**Prof. dr. sc. Marko Dragić**

**Split, rujan 2018. godine**

***Sadržaj***

1. UVOD ..... 3

2. TRADICIJA U KONTEKSTU SUVREMENOSTI ..... 5

2. 1. Kulturna komponenta identiteta ..... 6

2. 2. Uvjetovanost okoliša, kulture i tradicije ..... 9

2. 3. Položaj i funkcija tradicije u postmodernom društvu ..... 12

3. ODREĐIVANJE BOŽIĆNOG VREMENA ..... 15

4. HRVATSKI BOŽIĆNI KATOLIČKI OBIČAJI ..... 19

4. 1. Advent (Došašće) ..... 19

4. 1. 1. Adventska svijeća i adventski vijenac ..... 21

4. 1. 2. Sveta Barbara ..... 22

4. 1. 3. Sveti Nikola ..... 23

4.1.4. Bezgrješno začeće blažene Djevice Marije ..... 24

4. 1. 4. Sveta Lucija ..... 24

4. 2. Badnjak ..... 27

4. 2. 1. Panj Badnjak ..... 28

4. 2. 2. Božićna slama ..... 31

4. 2. 3. Božićno zelenilo ..... 33

4. 2. 4. Badnji post i badnja večera ..... 34

4. 2. 5. Jaslice ..... 35

4. 3. Božić i božićno vrijeme ..... 36

4. 4. Silvestrovo ..... 39

4. 5. Nova godina ..... 41

4. 6. Sveta Tri kralja ..... 42

5. BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPI ..... 43

5. 1. Zapadni kulturni krug ..... 43

5. 1. 1. Italija ..... 44

5. 1. 2. Poljska ..... 47
5. 1. 3. Njemačka ..... 51
5. 1. 4. Nizozemska ..... 54
5. 2. Istočni kulturni krug ..... 55
5. 2. 1. Bosna i Hercegovina ..... 55
5. 2. 2. Srbija ..... 58
5. 2. 3. Crna Gora ..... 61
5. 2. 4. Rumunjska ..... 63
6. ZAKLJUČAK ..... 65
Literatura ..... 68
Sažetak ..... 73
Summary ..... 73

## 1. UVOD

U ovom radu promatrat ćemo Hrvatske katoličke božićne običaje u europskom kontekstu. Tema je već na prvi pogled dosta široka i omogućava pristup iz različitih kuteva gledišta, a oni od kojih mi ovdje polazimo su važnost i položaj običaja, kulture i tradicije u današnjem svijetu. Upitat ćemo se zašto je važno očuvati tradicijske običaje i kulturološke karakteristike u svijetu ubrzane globalizacije,[1] nametanja globalizma,[2] društva znanja, informatičkog društva, ekološke krize, jačanja multinacionalnih kompanija, „konzumerizma, spektakla i *krhke misli*“,[3] tržišne utrke u kojima veći gutaju manje, u svijetu „kompleksnih, ubrzanih, nevidljivih, nepreglednih i kaotičnih“[4] društvenih procesa u kojemu svakodnevno izumiru jezici, narodi, kulturni obrasci i u kojemu nam se čini da svi postajemo uniformirani. Uniformiranost možemo shvaćati kao ravnopravnost ili kao jednakost ili pak kao stremljenje kloniranju i dehumanizaciji, svođenju svake individualnosti i otpora vladajućoj kulturi na minimum, pa se možemo upitati zašto bismo se u jednoj takvoj klimi odupirali većini i zašto ne bismo. Teško je procijeniti gubimo li prihvaćanjem tuđih obrazaca ponašanja i društvenih normi ili dobivamo i kako uopće ocijeniti što je bolje za nas same i kolika je uloga kulture i tradicije u našim životima.

Jedno je od polazišta kojima naglašavamo važnost kulture i tradicije u današnjem svijetu promatranje relacije običaja, kulture i tradicije u izgradnji identiteta unutar identitetskih nagnuća kulture, odnosno promatranje kulturološke komponenta identiteta koju stavljamo u odnos zavisnosti prema jeziku koji je osnovni medij prenošenja kulture i očuvanja tradicije te preduvjet kulturološkom postanku i razvoju. Nadalje, kulturološka komponenta identiteta u uskoj je vezi s nacionalnim i etničkim identitetom koji se nameću presudnim identitetima modernog doba.[5] Uloga kulture u izgradnji individualnog i kolektivnog identiteta te promjenjvi stav društva prema kulturološkim vrijednostima i ostavštini također je jedan od problema u čijem svijetlu pokušavamo gledati na tradicijske običaje. Bitnost identiteta i očuvanje identiteta nameće se jednim od ključnih pitanja u suvremenoj Europi koja promiče multikulturalizam ali u strahu od različitosti odražava postkolonijalno nasljeđe, nesigurnost i klimavost svoga vlastitog identiteta, što i ne začuđuje jer se ta Europa već dugo vremena odriče kulturološko-civilizacijskih korijena na kojima je izrasla.

[1] Prostorno i informacijsko približavanje različitih dijelova svijeta.
[2] Filozofsko- politička ideologija koja zagovara elimininiranje razlika među kulturama i njihovo stapanje u jednu, te indiferentnost prema tradicionalnim vrijednostima kao što su obitelj, vjera i nacija.
[3] Kalanj, Rade (2004): *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb. Politička kultura. Str.59.
[4] Ibid.
[5] Pod modernim dobom podrazumijevamo razdoblje nakon Francuske revolucije koja je pripremila put stvaranju i širenju koncepta države-nacije diljem europskog kontinenta.

Štoviše, kultura i tradicija osim bitnog dijela identiteta odražavaju čovjekovu povijest i napredak u vremenu, njegovo djelovanje u cilju pretvaranja planeta Zemlje u svoj dom. Kultura je produkt suživota čovjeka i okoline u kojoj se on našao i stoga predstavlja neodvojiv dio identiteta čovjeka i mjesta.[6] S obzirom na navedene činjenice, možemo uočiti koliko zanemarujemo kulturu i tradiciju nauštrb nas samih i koliko toga s obzirom na važnost neopravdano rangiramo prije kulture i tradicije. Osim uloge tradicije u današnjem svijetu u funkciji identiteta kao razlikovnog faktora, pokušat ćemo prikazati kako nas to zajednička kultura povezuje, uzevši u obzir da smo izrasli na sličnim kulturološkim temeljima što olakšava stremljenje prema multikulturalnosti.

U svrhu sagledavanja hrvatskih tradicijskih običaja u europskom kontekstu, njihove današnje postojanosti i povijesne povezanosti s tradicijama drugih europskih naroda odabrali smo jedan maleni ali jako važan kulturološki segment katoličkih božićnih tradicijskih običaja kako bismo pokazali isprepletenost raznolike hrvatske kulture i tradicije s europskim tradicijama te ukorijenjenost Hrvatske u zapadnu kulturološku hemisferu, ne negirajući pri tome utjecaje istočne kulturološke hemisfere te naglašavajući dinamiku promjene tradicijskih običaja odnosno detradicionalizaciju društva koja se događa istovremeno i u Hrvatskoj i u inozemstvu. S druge strane, osvrnut ćemo se i na istovremenu retradicionalizaciju društva u ovoj postmodernoj epohi.

Jednostavni su razlozi zbog kojega je odabir „pao“ na pručavanje božićnog razdoblja i tradicija kojima to razdoblje obiluje. Naime, Božić je jedan od najvažnijih dana u godini, kako danas, tako i u prošlosti, pa su stoga sve tradicije vezane za taj dan poprilično ceremonijalne, u smislu da se točno zna što se jede i pije, što se radi i kada, kako se čestita i sl. Pripreme za taj dan jednako su važne i čine neizostavan dio toga blagdana, a sve što je važno za sobom povlači pažnju i specifične obrasce ponašanja koji se čvršće odupiru promjenama, stoga su nam običaji koji obilježavaju to razdoblje bili od posebnog zanimanja.

Iako je trajanje Božićnog vremena variralo kroz povijest uvijek je ostajala njegova centralna pozicija u liturgijskome kalendaru i životu Kršćana, od vremena priznavanja Kršćanstva pa do danas. Usredotočit ćemo se na blagdane koji spadaju u božićno vrijeme određeno po trenutačnoj službenoj podjeli katoličke liturgijske godine jer su različite tradicije hrvatske religijske kulture vezane za te blagdane najpovjerljiviji pokazatelji odnosa prema društvenoj i povijesnoj stvarnosti, da bismo naposljetku te hrvatske katoličke običaje stavili u europski kontekst.

[6] Šakaja, Laura (2015): *Uvod u kulturnu geografiju*. Zagreb. Leykam international d.o.o. Str. 21.

## 2. TRADICIJA U KONTEKSTU SUVREMENOSTI

Tako širok pojam kao što je kultura, koji širinom svoga semantičkog polja riskira daljnju ekstenziju koja pak može dovesti do zloupotrebe i gubljenja prvotnog značenja, najjednostavnije možemo definirati i pri tome se dotaknuti njezinih najvažnijih krakteristika koristeći definiciju enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža koja navodi da je kultura: „Pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem.“[7] Dekonstruirajući tu rečenicu uočavamo njezinu jezgru: „čine život“. Ukoliko opisana cjelina institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi čini život određene ljudske skupine, to znači da je ona njihov život, da zauzima centralnu poziciju u njihovu životu, da drži ono najvažnije na okupu kao što temelji drže kuću ili kao što središnji stup drži most. Takav odnos zavisnosti određene ljudske zajednice i kulture upućuje na nemogućnost postojanja i opstanka ljudske zajednice bez kulture tj. upućuje na zavisnost jednoga o drugome - bez ljudske zajednice ne može postojati kultura niti može postojati ljudska zajednica bez kulture.

Obrativši pažnju na drugi dio Enciklopedijine definicije prema kojemu se cijeli taj skup institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi prenosi, podrazumijeva se, unutar određene ljudske zajednice iz generacije u generaciju i uči unutar te iste zajednice bilo usmenim ili pismenim putem ili metodom demonstracije, možemo se zapitati što je to kultura koja se prenosi i što je kultura kada se prestane prenositi? Iz naše perspektive kultura koja se prenosi jest tradicija ili tradicijska kultura. S druge strane kultura koja se ne prenosi jest tradicija koja izumire.

Brojni su razlozi izumiranja tradicije i taj se proces događa postepeno, neprenošenjem određenih kulturoloških aspekata ili aspekata tradicije koji podrazumijevamo kao običaje. Zašto se određeni običaji prestaju prenosti zavisi ponajprije od promjene okoliša u kojoj neka kultura živi jer je kultura osim o ljudskoj zajednici ovisna o okolišu koji je determinirao nastanak određenih obilježja koja pripadaju datoj kulturi. Isto tako, navodi Enciklopedija da se tijekom povijesti mijenjao pogled na pojam kulture zavisno o prevladavajućim društvenim paradigmama i orijentaciji pojedinog povijesnog društva, mijenjali su se stavovi o vrijednostima vlastite i drugih kultura te stavovi o potrebi njihovog prenošenja. Danas, u doba globalizacije i postmodernog društva očuvanje tradicije i kulture nekima djeluje kao

[7] http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552 (10/04/2018).

nemoguća misija, dok se drugi bore za očuvanje svih aspekata tradicijske kulture smatrajući kulturu jednim od osnovnih konstitutivnih elemenata čovjekovog identiteta.

## 2. 1. Kulturna komponenta identiteta

Spomenuli smo važnost kulture zbog njezine uloge u čovjekovom individualnom identitetu ali i u kolektivnom identitetu određene ljudske zajednice, npr. etničke skupine ili nacije. Prije nego pristupimo spomenutoj temi, nužno je osvrnuti se na pojam *identiteta* kojeg danas sve više koristimo, ni ne znajući nužno njegovo pravo značenje, pa nam sve postaje identitetom, ukoliko se poistovjećujemo s datim ili ne-identitetom ukoliko to ne smatramo svojim duhovnim vlasništvom.[8] Identitet je domena našega bića pa kao svaka domena ima svoje više ili manje propusne granice koje ju razgraničavaju s okolinom i odvajaju od nje na način da se za svaki element univerzuma zna pripada li određenoj domeni ili ne, kako naglašava prof. Granić u svojim predavanjima iz Sociolingvistike. Dakle, oko pojma *identitet* odvijaju se dva procesa: prvi je inkluzivni i obuhvaća sve ono što „mi" ili nositelji identiteta jesu, a drugi je ekskluzivni i obuhvaća sve što nismo „mi" nego što su neki drugi, neki „oni". Samim time, nužno je poznavati karakretistike onih drugih kako bi znali podudaraju li se te karakteristike s našima i jesu li oni doista „drugi" ili pripadaju „nama".

Identitet nije nešto dato, neki unaprijed određeni obrazac koji se preuzme te se dalje ne mijenja i ostaje statičan u vremenu. Naprotiv, on je dinamični proces, tvrdi Jurčević (2004),[9] kojemu se ne zna početka ni kraja, oko kojeg se dogovara i pregovara te koji je najčešće izmanipuliziran u neke druge, političke ili interesne svrhe. Svaki pojedinac i svaka zajednica imaju svoje identitete koji su međusobno povezani tako što se preklapaju i uvjetuju. Usprkos činjenici da riječ identitet u svom korijenu nosi *lat. id*, što znači ja, smisao identiteta se ne ostvaruje unutar samog pojedinca već pojedinac svoj identitet traži u vanjskom kontekstu i time odražava prirodnu potrebu čovjeka za životom u zajednici i poistovjećivanjem sa zajednicom, dok je ta ista zajednica obilježena otpornijim i stalnijim kolektivnim identitetom koji opstaje samo u socijalnom kontekstu i koji se sastoji od zajedništva individualnih identiteta.

[8] Škiljan, Dubravko (2002): *Govor nacije: Jezik nacija, Hrvati.* Zagreb. Golden marketing.
[9] Jurčević, Marijan (2004): *Nacionalni kulturni identitet u europskoj zajednici.* Riječki teološki časopis, god 12. br. 2: 325 – 336.

Za konstituiranje identiteta, prema Petroviću[10] najbitnije su ove sfere ljudskih odnosa: sfera intimnih ili privatnih odnosa, sfera ekonomskih odnosa i ekonomske razmjene, sfera političkih odnosa i sfera kulture koja sadrži jezik, društvene norme i običaje, mnijenja i znanja, religiju, mitologiju, zajednička sjećanja i povijest. Sve četiri sfere međusobno interferiraju i utječu na izgradnju čovjekovog identiteta.

Ukoliko sagledamo identitet čovjeka kao heterogeni, nejednostrano određen skup različitih komponenti ili sfera na što upućuju Bugarski, Castells, Petrović, Škiljan i dr., od kojh je zasigurno jedna komponenta kulturološka, na koju ćemo se ovdje koncentrirati, nameće se pitanje o ravnopravnosti tih komponenti ili identiteta u vezi kojeg Castells[11] tvrdi da uvijek postoji jedan primarni identitet koji uokviruje sve ostale. Osim razlikovanja primarnog identiteta ili primarne komponente pojedinog identiteta od svih ostalih, postoje i daljnje podjele unutar pojedinog ideniteta. Primjerice Bugarski[12] dijeli identitet na nivoe, slojeve i stupnjeve. Nadalje, nivoi identiteta mogu se podijeliti na tri razine: identitet kao humanitet koji je biološki uvjetovan nivo u sklopu kojega možemo promatrati svakog čovjeka kao pripradnika čovječantva; identitet kao kolektivitet koji je socijalno determiniran nivo prema unutar kojeg možemo promatrati svakog pojedninca kao sociološki uvjetovani subjekt ili objekt; i identitet kao individualitet koji je zapravo psihološki nivo, na razini kojega možemo promatrati svakog čovjeka kao neponovljivu individuu. Što se tiče slojeva identiteta koji se najčešće zamišljaju kao koncentrične kružnice ili ljuske čija se stalnost smanjuje povećavanjem radijusa tj. udaljavanjem od središta, za njih Bugarski[13] navodi da mogu biti etnički, nacionalni, kulturni, rodni, generacijski slojevi itd. Slojeva je neograničeno mnogo, ovisno o tome koja nas preslikavanja segmenta izvanjezičnog univerzuma u identitetu zanimaju. Zadnja kategrija koju predlaže Bugarski[14] su stupnjevi kojima se određuje jakost pojedinih slojeva identiteta kao jaki, srednji ili slabi identiteti.

Možemo se složiti da je u današnjem društvu, još od vremena Francuske revolucije, jedan od presudnih identiteta onaj nacionalni jer uvelike određuje život pojedinca, što bi značilo i kulturu pojedinca, uzmemo li u obzir konstataciju iz prvog poglavlja koja gotovo izjednačava kulturu i život određene ljudske zajednice. Identitet se uvijek ljubomorno čuva, možda ne toliko zbog pukog razlikovanja mi-oni već zato što je „izvor smisla i iskustva

[10] Petrović Duško (2006): *Anatomija identiteta*. Etnološka istraživanja, 11. Zagreb. 235-259. str. 213-214.
[11] Castells, Manuel (2002): *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
[12] Bugarski, Ranko (2010): *Jezik i identitet.* Beograd: Biblioteka XX vek.
[13] Ibid.
[14] Ibid.

naroda,“[15] a kako je kultura dio nacionalnog identiteta onda i ona postaje iznimno bitna. Za nacionalni identitet svake zajednice ključna je svijest da je kultura bitno obilježje narodne posebnosti, iako često imamo dojam da kultura gubi u borbi za moć.

Nacionalni identitet naziva se i etničkim identitetom jer je narod zapravo *etnos* (lat.). Odabrani simboli ili glavni atributi etničke zajednice prema Smithu, kako navodi Škiljan[16] su: kolektivno vlastito ime, mit o zajedničkim precima, zajednička povijesna sjećanja, jedan ili više razlikovnih elemenata zajedničke kulture, povezanost s određenom „domovinom“ i osjećaj solidarnosti kod značajnih djelova populacije. Nešto različitije razmišlja Barthes[17] o etničkoj zajednici i ona je po njemu populacija: koja se u velikoj mjeri biološki održava, koja ima zajedničke osnovne kulturne vrijednosti, koja predstavlja prostor komunikacije i interakcije (ne nužno jednim jezikom) i koju čini skup članova koji sebe identificiraju ali i u očima drugih bivaju identificirani kao kategorija različita od ostalih kategorija istog reda.

Svjesni smo da se nacionalna ili etnička zajednica najčešće identificira s jezičnom zajednicom (Hrvati govore hrvatskim jezikom, Francuzi francuskim, Talijani talijanskim itd.), a kako je jezik osnovno sredstvo komunikacije i prenošenja kulture i dio kulturne sfere[18] postavalja se pitanje može li se nacionalna zajednica ili jezična zajednica poistovjetiti s kulturnom zajednicom? Može li kultura postati simbolom ili onim znakom u čijem je sadržaju osjećaj pripadnosti nekom kolektivu, tj. onaj znak koji članovi neke grupe prepoznaju kao zajedničku oznaku vlastita kolektiviteta? Ovdje smo mišljenja da bi se te dvije vrste zajednica mogle poistovjetiti u slučaju da se kulturološki sloj identiteta odlikuje jakim stupnjem intenziteta.[19] Drugim riječima kako bi došlo do ostvarenja takve situacije, kulturni identitet mora postati primarnim identitetom koji uokviruje sve ostale, a kako bi di toga došlo potrebno je osvijestiti kulturološku komponentu identiteta za život zajednice. S druge strane, jezična komponenta identiteta tj. status jezika još od vremena romantizma biva priznatim kao temeljem nacionalnog identiteta. Herderovski rečeno „jezik je domovina“[20] i simbolički kriterij pripadnosti političkoj i etničkoj zajednici[21] pa bi analogno tome i kultura mogla postati

[15] Castells, Manuel (2002): *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
[16] Škiljan, Dubravko (2002): *Govor nacije: Jezik nacija, Hrvati.* Zagreb. Golden marketing.
[17] Ibid.
[18] [18] Petrović Duško (2006): *Anatomija identiteta*. Etnološka istraživanja, 11. Zagreb. 235-259.
[19] Ovdje se koristi terminologijom Bugarskoga, izloženoj na prethodnoj stranici.
[20] “Narod bez vlastitoga jezika je besmislen. Niti podrijetlo, niti teritorij, niti osvajanja, niti političke odredbe ne mogu ugroziti tu jedinstvenu svijest koja sama po sebi podupire samo postojanje i opstojnost društvenih zajednica. Čak i kad država nekoga naroda nestane, nacija ostaje nedirnuta, pod uvjetom da je uspjela zadržati svoju razlikovnu jezičnu tradiciju.” Johann Gottfried von Herder (1744-1803).
[21] Škiljan, Dubravko (2002): *Govor nacije: Jezik nacija, Hrvati.* Zagreb. Golden marketing.

simboličkim kriterijem pripadnosti političkoj, etničkoj ili nekoj drugoj zajednici s obzirom na svoju uvjetovanost jezikom i obrnuto.

## 2. 2. Uvjetovanost okoliša, kulture i tradicije

Od samih početaka ljudske civilizacije okoliš je predstavljao osnovni preduvjet ostanka čovjeka u određenom mjestu i preduvjet razvitka kulture u tom mjestu. Prije svega pod pojmom okoliš podrazumijevamo geografske karakterisitke nekog područja pa su se tako najstarije civilizacije razvile u dolinama velikih rijeka koje su im osiguravale stalni izvor vode za piće i za uzgoj biljaka tj. poljoprivrednih kultura te bavljenje poljoprivredom i sjedilački način života. Čovjek neopterećen seljenjem i stalnosti izvora hrane imao je više slobodnog vremena za razvoj određenih vještina koje spadaju pod kulturnu domenu.

Šakaja[22] uočava da se geografska obilježja često javljaju kao izvor narodnim izrekama, mitologiji i književnosti potaknuta ljudskom znatiželjom i potrebom za objašnjenjem svoga okoliša. Razvojem ljudskog društva pod pojmom okoliš počinju se podrazumijevati i drugi čimbenici: matrijalni kao krajolik, prostor, teritorij i nematerijalni kao jezik, religija, povijest, tradicija, politika i ekonomija. Njih sve Ratzel[23] okuplja pod zajedničkim nazivnikom tvrdeći da „sve što pokretnog čovjeka pričvršćuje za mjesto pridonosi kulturi“. Dakle, na geografski identitet mjesta nadovezuje se nematerijalni kulturni stratum koji se sastoji od kulture i tradicije i oni zajedno čine neodvojiv dio povijesnoga identiteta mjesta, prema Strabonu.[24]

Kao što smo već uočili ovisnost jezika, kulture i etničke pripadnosti unutar identiteta pojedinca ili kolektiva tako i ovdje uočavamo ovisnost okoliša, kulture i tradicije. Naime, okoliš djeluje poticajno na razvoj kulture, a kultura koja se prenosi generacijama smatra se tradicijom. Još je jedna zajednička karakteristika identiteta i kulture njihova stalnost mijenjanja. Kao što identitet možemo smatrati elementom koji prolazi kroz niz promjena tako i kulturu možemo poimati kao promjenjiv skup obilježja karakterističnih za jednu društvenu skupinu, koji je pak rezultat ili „tvorevina mnogih ljudskih generacija“.[25] Kultura, prema Ratzelu, povezuje generaciju unutar sebe i generaciju s ostalim prethodnim i slijedećim generacijama, tako da ju možemo promatrati sinkronijski i dijakronijski.

[22] Šakaja, Laura (2015): *Uvod u kulturnu geografiju*. Zagreb. Leykam international d.o.o. Str. 13.
[23] Ratzel, Friedrich (1904): *Narodovedenie*. Svezak 2. St. Petrerburg. Prosveščenie. Str. 397.
[24] Šakaja, Laura (2015): Uvod u kulturnu geografiju. Zagreb. Leykam international d.o.o. Str. 21.
[25] Ratzel, Friedrich (1904): *Narodovedenie*. Svezak 2. St. Petrerburg. Prosveščenie. Str. 394.

Kultura izrasta iz okoliša i oblikuje okoliš dajući mu specifičan identitet, a specifični kulturni identitet mjesta predodređuje ljudske živote. Semple[26] navodi da prirodni okoliš utječe na ljudski život: na fizičke karakteristike ljudi, na ekonomiju i društvo, na prostorno kretanje ljudi i na psihički segment kojim se mogu objasniti razlike u religiji, jeziku i kulturi. Primjenjujući tezu o uvjetovanosti okoliša i kulture, Čubelić[27] uočava da se „nisu svi oblici narodne književnosti u svim našim krajevima podjednako razvijali, mada ih možemo posvuda naći“ ili preciznije da se dinarskom prostoru uspješnije razvila epika i epska pjesma, dok se u priobalnoj čakavskoj i kajkavskoj zoni intenzivnije razvila lirska pjesma. Svaki oblik, nastavlja Čubelić, traži drugačije preduvjete, drugačiji okoliš i to ne samo geografski već i kulturološki, povijsni, ekonomski i politički.

Okoliš koji se izdvaja svojom tradicijom, baštinom, religijom, mitologijom i ostalim nematerijalnim i materijalnim karakteristikama te uvjetuje razvoj specifične kulture nazivamo *kulturnim arealom* kojega Kroeber[28] definira kao regiju s karakterističnom distribucijom posebnih kulturnih obilježja. Ta posebna kulturna obilježja odražavaju se u tradiciji i usmeno-književnim oblicima koji su neodvojivi od ljudskih iskustava i različitih praksi, pa povijest nekog kulturnog areala možemo pratiti kroz tradicijske običaje i povijest usmene književnosti.

Naime, kroz povijest pisane književnosti uočavamo da se u svakoj književno-povijesnoj epohi zrcalila ukupna društvena slika ili cjeloviti okoliš u kojem čovjek živi i djeluje te utjecaj okoliša na čovjekovu dušu koja onda u tim okolnostima stvara umjetnička djela. U povijesti usmene književnosti, kada bi ona postojala,[29] također bismo mogli iščitati otisak povijesti. Iskoristit ćemo ovdje metaforu *palimpsesta,* fenomena karakterističnog za Srednji vijek, koju Meining[30] koristi za gledanje na krajolik, kao metaforu za tradiciju i usmenu književnost kao dio tradicije. Palimpsest je rukopis zapisan na pergamentu koji je već prije upotrebljavan u iste svrhe. Česta je to srednjovjekovna pojava jer je pergament bio skup i nije bio dostupan kao današnji papir pa se ova metoda često koristila zbog uštede novca i prostora. Dakle, na palimpsestu se već prije zapisivalo ali ostatci prethodnih tekstova nisu u potpunosti izbrisani tako da tragovi ostaju vidljivi i čine dio novoga teksta ili konteksta upućujući na prijašnji sadržaj ili u najmanju ruku na postojanje prethodnog teksta.

[26] Semple, Ellen Churchill (1911): *Influences of Geographic Environment*. New York. Henry Holt and Co.
[27] Čubelić (1978): *Predgovor.* U: *Brige čovjekove. Sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama*. Zagreb. Grafikon. Str. 82.
[28] Šakaja, Laura (2015): *Uvod u kulturnu geografiju*. Zagreb. Leykam international d.o.o. Str. 732.
[29] Misli se na sistematičnu, sveobuhvatnu i objavljenu knjigu ili udžbenik.
[30] Meining, Donald (1979): *Introduction.* U: Donald Meining (ur.) *The Interpretation of Ordinary Landscapes* (str. 1-7). New York/Oxford. Oxford University Press. Str. 6.

Tradicija je baš kao i palimpsest jer možemo promatrati trenutačni tekst na komadu pergamenta kao trenutačnu kulturološku zbilju, kao varijaciju u vremenskom presjeku i tada nam ona daje dragocjene informacije o datom vremenskom trenutku. Zagledavši se malo bolje, na površini palimpsesta uočit ćemo prijašnje tragove ili prijašnje tradicije koje su potisnute novima ali koje su zasigurno uvjetovale i nadahnule nove običaje. Otisci tih nekad aktualnih tekstova ili običaja koji su svojom bitnošću zaslužívali zapisivanje i borbu protiv bezvremenosti, a sada bivaju odbačenima, upućuju na promjenjivost kulturološke zbilje i njezinu podložnost promjenama u okolišu. Ti nam otisci daju naznake kako je došlo do određene kulturološke situacije, koji su bili preduvjeti koji su omogućili ostvarenje situacije koja je trenutačno aktualna, bitna i zanimljiva.

Tradicija, dakle, nikada ne nestaje ili prestaje, jer nema ljudske zajednice bez tradicije i vjerojatno jedna tradicija nestaje istovremeno s nestankom kulturne zajednice. Tradicija se samo mijenja jer se običaji, odnosno karakteristični obrasci ljudskoga djelovanja i načina života mijenjaju. Kako interpretirati te promjene, kojim običajima dati veću važnost, kako zaustaviti promjene i treba li ih uopće zaustavljati neka su od pitanja kojima su se humanisti bavili kroz povijest.

Bilo je povijesnih epoha poput romantizma u kojima su relevantni čimbenici društvene okoline iznimno cijenili tradiciju, pokušavali je sačuvati, zabilježiti i prenjeti na iduće naraštaje. Čačinović[31] smatra da se s romantizmom povezuje povratak prirodi i tradiciji, kulturnoj baštini predaka, vrednovanje individualca, emocija, emotivnosti, sklonost otuđenosti i egzotičnome, negiranje egzaktnosti i razvoj nacionalne svijesti. Ukoliko smo već ustanovili povezanost jezika, kulture i tradicije sa nacionalnim identitetom sasvim je logična uloga tradicije u buđenju nacionalne svijesti. S druge strane određena su razdoblja, poput prosvjetiteljstva neblagonaklono gledala na mnoge narodne tradicije smatrajući ih zaostalima i nastojeći ih iskorijeniti i zamjeniti novima. Mnoga su u hrvatskoj književnosti prosvjetiteljska djela koja nastoje prosvijetliti puk i odviknuti ga od određenih običaja i tradicija koji su se smatrali zaostalima, neprimjerenima i manje vrijednijima.

Kontrastna situacija ili suprotnost društvene i kulturološke okoline u ovim dvama povijesnim razdobljima rezultat su različitih svjetonazora i duhovnosti koje su prevladavale u tim razdobljima, a očuvanost tradicijskih običaja rezultat je većinskog stava društva o tom

[31] Čačinović, Nadežda (2008): *Trenutak. Priča, zajednica. Varijante konstituiranja subjektnosti od romantizma do danas.* U: Josip Užarević (ur.) *Romantizam i pitanja modernoga subjekta.* (str. 483-488). Zagreb, Disput.

pitanju. Nažalost, teško će jedno razdoblje nadoknaditi nemar prethodnog razdoblja naspram tradicijskih običaja, stoga je važna kontinuirana briga o njima.

## 2. 3. Položaj i funkcija tradicije u postmodernom društvu

Ukoliko smo skloni zamišljati društvo kao promjenjivi organizam podložan različitim utjecajima drugih društava i kultura, sa sklonostima prihvaćanja jačih utjecaja i bacanja u zaborav onih slabijih, možemo ga usporediti s jezikom koji je, isto tako, promjenjiv i podložan utjecajima drugih jezika. Naime, kada u lingvistici govorimo o jezičnom interferiranju tj. odnosima moći među jezicima, *substratima, superstratima* i *adstratima*[32] uočavamo vrijeme kao nužan medij za ostvarivanje interferencija, zatim geografsku blizinu koja omogućuje izravan doticaj dvaju ili više jezika, različite neizravne fizičke doticaje koji također utječu na udaljeni jezik, poput političke srodnosti, imperijalne nadmoći, kulturološke prevlasti, informatičkog načina komunikacije, globalizacije itd.

Gotovo iste pojave možemo uočiti na društvenom i kulturološkom planu gdje kroz vrijeme različita društva utječu jedna na druge, donoseći određene tradicije i obrasce ponašanja i gdje uvijek politički i ekonomski nadmoćni odnose pobjedu. Svjedoci smo da se zapadnjački način života ne živi samo na zapadu, da je globalizacija doprla do gotovo svih zakutaka planeta i da svi pokušavamo živjeti jednakim načinom života ignorirajući vlastite tradicijske i kulturolške posebnosti. Ipak, ističe Mišetić,[33] da društveni razvitak koji sve više vodi izjednačavanju i uopćavanju proizvodi s druge strane kontraefekt i prisiljava na borbu za različitost koja se ostvaruje u identitetu. Nekada je društvo odlikovao *prirodni kulturni identitet*, nedostatak kojega se danas nadoknađuje različitim mogućnostima tumačenja ili interpretacije, smatra Prica.[34] Istu pojavu uviđamo primjerice i u književnosti tumačeći jedno te isto djelo sa raznovrsnih stajališta, iz pogleda feminističke kritike, postokolonijalne, strukturalističke i sl. što nikako nije negativna pojava sve dok ne dovodi do hiperinterpretacije i iskrivljivanja osnovne poruke.

[32] „Jezik ili dijalekt u zemlji koja je susjedna onoj o jeziku koje govorimo; adstrat na dotični jezik može utjecati na razne načine. Hrvatski i mađarski ili engleski i francuski adstrati su jedan drugomu. Zbog razvoja komunikacija, pojam adstrata danas ne pretpostavlja nužno geografsko susjedstvo, nego političku, gospodarsku i sličnu bliskost među zemljama.“ Dostupno na http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=568 (25/04/2018).
[33] Mišetić, Anka (2004): *Gradski rituali: retradicionalizacija društvenog života u hrvatskim gradovima nakon 1990*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naknada. Str. 118.
[34] Mišetić, Anka (2004): *Gradski rituali: retradicionalizacija društvenog života u hrvatskim gradovima nakon 1990*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naknada. Str. 5.

Na tom tragu Mišetić[35] uočava da je u gotovo cijeloj zapadnoj Europi u zadnjih nekoliko desetljeća društveni život obilježen trendom porasta *javnog svetkovanja* i općenito *javnih proslava* temeljenih na tradicijskoj baštini. Dakle, suprotno pretpostavkama koje se zasigurno javljaju kada u prvi mah razmislimo o položaju tradicijske kulture u postmodernom društvu, uviđamo, osvrnuvši se oko sebe, da se ovo suvremeno društvo vraća tradicijskim korijenima, tražeći u njima zaštitu od nesigurnosti i naglosti globalizacije, održavanje tradicijskih vrijednosti te potvdu vlastitog ideniteta.

Prisutnost tradicijskih elemenata u postmodernom društvu i vraćanje tradicijskim tekovinama upućuju na važnost funkcije tradicije, koja se, očito, zadržala sve do danas. Prije svega, valja istaknuti da su se običaji nastali u tradicijskom, prvenstveno ruralnom društvu promijenili jer se promijenilo i društvo i životna okolina ali da je ta čovjekova potreba za osjećajem bliskosti i pripadanja koji se stvaraju prilikom prisustvovanja ritualima i tradicijskim kulturnim događajima ostala. Nekada su ljudi bili skloni mitskom načinu mišljenja, danas racionalističkom ali i danas, kao i nekada, postoji potreba za gotovo ritualnim obilježavanjem važnih životnih događaja i stvaranjem običaja.

Ljudi su nekada bili vezani prvenstveno za rad u polju i u kući koji su uvjetovali preživljavanje i kvalitetu života na selu te za blagdane, dok se danas vezuju za nove važne čimbenike koji uvjetuju kvalitetu i način života, sukladno promjenama u društvu i životnom prostoru izmijenili su se i običaji. Kao istaknuti svjetovni primjer možemo uzeti obrazovanje i novostvorene običaje vezane uz obrazovanje jer gotovo svi slavimo završetak osnovne škole, maturu i diplomu, dok kao religijske primjere možemo promatrati, svetu misu, svetkovine različitih blagdana, svetaca zaštitnika ili obilježavanje svetih sakramenata. Simbolički promatrano, nakon prisustvovanja navedenim okupljanjima, pojedinac osjeća jaču povezanost s ostalim prisutnima, identificira se s njima, osjeća se sigurnim i prihvaćenim jer se jednostavno u nečemu poistovjećuje s ostatkom zajednice što pridonosi obnovi individualnog i kolektivnog identiteta te njegovoj revitalizaciji, dajući mu nove elemente, omogućujući prilagodbu novim društvenim okolnostima, omogućavajući mu samim time trajnost i neprekidnost.[36]

Osim simboličke funkcije tradicijskih elemenata u društvenim događajima i običaja ističe se i njihova socijalna funkcija. To su, prema Mišetić: „obnova društvene solidarnosti/socijalna integracija, potvrda legitimnosti i instituiranje osoba ili poretka, potvrda

[35] Ibid.
[36] Ivi. 67.

i obnavljanje identiteta, *iskakanje* iz vremena/prekid svakodnevnog ritma, mobilizacija članova zajednice“ itd.[37] Prekid svakodnevnog ritma, javlja se nužnim za kvalitetu čovjekova života jer takvi *izleti* van svakodnevnice ili van gradskog načina života, bilo fizički, bilo psihički, omogućuju pojedincu sve dragocjeniji bijeg od pritisaka modernog, zapadnjačkog, konzumerističkog načina života, na način da se u tradiciji ostvaruje psihološka ili terapijska funkcija.

Drugim riječima objašnjava suvremenu funkciju običaja Čapo-Žmegač[38] navodeći da je njihov smisao u: „održavanju društvene ravnoteže i zajedništva skupine, rješavanju sukoba unutar neke zajednice, stvaranju moralnog stava zajendice, obaveza i sl.“ Njihov opstanak ne bi bio moguć ukoliko ne bi imali toliko važne i raznovrsne funkcije i sposobnost prilagodbe u okružju i vremenu jer je jedna od osnovnih pretpostavki postojanja običaja i tradicije, u smislu ukupne kulture, povezanost s prošlošću i postojanje mentaliteta. Mentalitet je, prema Jukiću,[39] iskustvo *dugog* vremena, a znači tradiciju, zajedničko pamćenje, nepokretnost, nasljeđe i polagani razvoj“.

Opstanak tradicije izgrađene na narodnoj kulturi u gradskom načinu života, odbacije stroge rasudbe o pripadnosti narodne kulture isključivo *neelitnim* društvenim skupinama za koju se zauzima Redfield, kako navodi Burke.[40] Redfield strogo dijeli kulturnu sferu na narodnu i elitnu pridružujući im odgovarajuće društvene skupine – aristokraciju i pučane. Podjela ne bi mogla vrijediti ni za stanje u predindustrijskom društvu jer je i aristokracija učestvovala u narodnoj kulturi iako je u svemu oponirala pučanstvu, počevši od obrazovanja, stila života i financijske moći.

Nakon povijesnih promjena koje su donijele masovno školstvo i opismenjavanje, industrijalizaciju i stvaranje društvenog sloja građanstva, navedena podjela još manje djeluje smislenom jer ne nudi rješenje za pitanje pripadnosti građanstva jednoj od navedenih kulturnih sfera, a građanstvo kao i ostali društveni slojevi sudjeluju u narodnoj kulturi. Redfieldovu podjelu možemo opovrgnuti obazrivši se na provođenje identičnih kulturoloških obrazaca, običaja s tradicijskim elementima i novonastalih običaja u svim društvenim slojevima i na sudjelovanje svih društvenih slojeva u narodnoj kulturi, primjerice u slavljima

[37] Ibid.
[38] Čapo-Žmegač, Jasna (1997): *Hrvatski uskrsni običaji. Zagreb.* Golden marketing. Str. 9.
[39] Mišetić, Anka (2004): *Gradski rituali: retradicionalizacija društvenog života u hrvatskim gradovima nakon 1990*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naknada. Str. 123.
[40] Burke, Peter (1991): *Junaci, nitkovi i lude - Narodna kultura predindustrijske Europe*. Zagreb. Školska knjiga. Str. 11.

svetaca zaštitnika, procesijama, svetim misama, različitim običajima vezanim za obilježavanje blagdana, folklornim manifestacijama itd. Njihovo zajedničko prisustvo navedenim događajima, ne isključuje njihove društvene razlike ali ih potvrđuje kao skupinu sa zajedničkom tradicijskom baštinom i kulturnim identitetom.

Naposljetku, moramo biti svjesni zlouporabe tradicije od strane interesnih skupina u slučajevima kada se tradicionalni predlošci koriste kako bi se određeni noviteti ili pojave *upakirali* kao tradicionalni, što znači, domaći, vlastiti, prirodni i već prihvaćeni u mentalitetu i običajima sa svrhom stvaranja spektakla, poticanja konzumerizma i sl.

Najočitije primjere pronalazimo u turizmu, djelatnosti s kojom smo svi izravno ili neizravno vezani jer utječe na kvalitetu života sveukupnog stanovništva, a ne samo onih zaposlenih u turizmu. Jelinčić[41] primjećuje da je u turizmu neizbježan kontakt kulturnog identiteta turista i domaćina prilikom kojega postoji mogućnost promjene polaznih kulturoloških identiteta. Naime, događa se da se tradicija i običaji kao sastavni dijelovi kulturnog identiteta neke zajednice mijenjaju, prilagođavaju ili čak izmišljaju kako bi se svidjeli turistima i donijeli zaradu u turizmu koji Richards opisuje kao „snažnu moderna tradiciju".[42] Tako se primjrice u Novom Vinodolskom i Senju maškare održavaju i ljeti gubeći svoju izvornu funkciju i smisao bez konteksta korizme. Izmišljanjem tradicija ili prihvaćanja tuđih gubi se autentičnost lokaliteta, te se iskrivljuje kulturni identitet lokalnog stanovništva koji se reducura na „nevažan faktor ekonomske jednadžbe".[43]

## 3. ODREĐIVANJE BOŽIĆNOG VREMENA

Jedan od mogućih načina promatranja narodne kulture, kako navodi Rihtman-Auguštin jest njezino poimanje kao "kulture svakodnevice različitih društvenih slojeva i skupina".[44] Uzevši u obzir navedenu konstataciju, nameće se kao logična pretpostavka da se ta kultura mijenja tj. da doživljava promjene sukladno promjenama u načinu života njezinih nositelja pa tako svaka osjetna promjena vladajućeg režima,

[41] Jelinčić, Daniela Angelina (2006): *Turizam vs. Idenitet. Globalizacija i tradicija.* Etnološka istraživanja, 11. Zagreb. 185-207. Str. 161.
[42] Ibid.
[43] Kalapoš Gašparić, Sanja (2009): *Tradicija na pladnju turizma*. U: *Izazovi tradicijske kultute*. *Svečani zbornik za Zoricu Vitez.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku.
[44] RihtmanAuguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 12.

gospodarski procesi poput industrijalizacije ili migracijski poput urbanizacije i litoralizacije, ostavljaju tragove u narodnoj kulturi. Starije generacije svjedoče pokušajima zatiranja narodne tradicije u Hrvatskoj tijekom 20. st., poglavito onih tradicija povezanih s kršćanstvom, dok Burke[45] primjećuje tu pojavu na razini cijele Europe te je smatra oznakom europske civilizacije koja je stoljećima manipulirala tradicijama u svrhu dokazivanja odnosa moći. Tezu dodatno pojašnjava Vovelle koji ističe izraženost nastojanja revolucionarne vlasti "da uspostavi novi sustav blagdana i time naruši uravnoteženi protok svakodnevice i blagdana uspostavljen u tradicijskoj kulturi".[46]

Božić možemo, u duhu postmodernizma, promatrati iz različitih gledišta ali ukoliko ga promatramo u njegovom izvornom kontekstu, kao najveći kršćanski blagdan koji slavi obljetnicu rođenja Gospodina našega Isusa Krista, Sina Božjega, njegovo je obilježavanje nužno inspirirano osjećajima veselja i nade koji su prisutni prilikom isčekivanja djeteta i njegova rođenja. Kao što djetetov dolazak na svijet razveseljava obitelj koja ga očekuje, kao što dolazak dugo očekivanog gosta razveseljava domaćine tako i dolazak Isusov na svijet obilježava radosna atmosfera i nada pa najveći hrvatski franjevački mislilac Bonaventura Duda govori o Isusu kao "svijeta razveselitelju".[47] U kršćanskoj je tradiciji hrvatskog naroda slavljenje Božića kao dolaska Isusova. Taj blagdan, kao i ostali blagdani, mijenja uobičajan ritam svakodnevice, a s druge strane tvori ustaljen ritam hoda kroz građansku i liturgijsku godinu.

Analogno promišljanju o promjenama u tradicijskoj kulturi sukladno promjenama u društvu trebali bismo promišljati o činjenici da ni Božić nije uvijek postojao na našem i na europskom prostoru i da je prije kršćanstva postojala poganska tradicija koja je izgubila konačnu bitku s kršćanskim tradicijama ali je ostavila brojne svoje kulturološke utjecaje u tradiciji, ritualima i načinu razmišljanja. Poganske utjecaje nije dovoljno svrstati u kategoriju supstrata jer oni nisu u potpunosti istrebljeni kršćanskom tradicijom. Štoviše, kršćanstvo se borilo protiv tih utjecaja pribjegavajući raznim metodama, od osuda poganskih tradicija i zabranjivanja vjernicima da izvode određene rituale do određivanja crkvenih blagdana u vrijeme poganskih blagdana čime je Crkva postigla željeni efekt ali se ipak dogodilo da su određene poganske tradicije nastavile živjeti u simbiozi s kršćanskim blagdanima i

[45] RihtmanAuguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 9.
[46] Ibid.
[47] Ivi. 13.

tradicijama. I reforme unutar Crkve, primjećuje Rihtman-Auguštin[48] utjecale su na bogatstvo narodnih običaja, tako da je protestantizam u duhu propovijedanja skromnosti ukidao mnoga slavlja i rasipanja koji čine narodne običaje, a protureformacija ih ponovno zagovarala i uvodila.

Vratimo li se na početke civilizacije u doba kada je čovjek živio u uskoj vezi s prirodom, primjetit ćemo da su sve civilizacije slavile različite događaje vezane za promjene u prirodi oko njih jer je priroda određivala ritam njihove svakodnevice. Etnološki gledano blagdani su se prvotno vezali za prirodu jer su bili motivirani prirodnim zbivanjima. Tradicija slavljenja prirodnih pojava održala se do danas, tako da je svima poznata primjerice proslava cvjetanja trešnjinog stabla u Japanu. Ljudi su slavili i dolazak proljeća i žetvu i sjetvu, izvodili rituale u svrhu zaštite od mračnih sila ili u svrhu prizivanja rodnosti i kiše. Kršćanstvo se nadovezalo i na te poganske tradicije, primjerice u blagoslovu polja na proljeće ili blagosolovom hrane, kuća i štala u blagdansko vrijeme.

Određivanje datuma Božića, isto je tako, smatra Rihtman-Auguštin[49], bilo rezultat političkih nastojanja unutar Crkve da prevlada poganske svetkovine nepobjedivoga Sunca (Natalis Solis Invicti), Mitrinog kulta te rimskih Saturnalija i Kalenda. Car Aurelijan (270. – 275.) uveo je slavljenje nepobjedivog Sunca i podignuo mu hram 25. prosinca pa mnogi smatraju da je Crkva uvela slavljenje Božića na taj datum jer se utjelovljenje Krista moglo simbolički protumačiti kao dolazak mladog sunca koje podjeđuje tamu, dok pravi datum rođenja Isusovog i dalje ostaje nepoznat.[50] Razlog je, zbog kojeg se Božić uopće počeo slaviti, kako navodi Buratović,[51] nastojanje Crkve da suzbije krivi nauk onih koji su osporavali Božje utjelovljenje.

Ponavljanje tradicijskih događaja za Božić i za Novu godinu može se protumačiti upravo pomoću ustroja starog liturgijskog kalendara po kojemu je liturgijska ili crkvena godina počinjala Božićem i koji se poštivao od karolinških vremena pa sve do uvođenja početku kalendarske godine ili bolje rečeno o slavljenju Božića kao početka nove godine svjedoči i najpoznatija hrvatska tradicijska božićna pjesma u stihu "na tom mladom ljetu". Tragovi tih vremena kada se Božić slavio kao početak nove godine, novoga životnog ciklusa ostao je u mnogim krajevima Hrvatske u božićnim pozdravima ili uzrečicama. Don Frano

[48] Ibid.
[49] Ivi. 15-16.
[50] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 7.
[51] Ibid.

Ivanišević[52] navodi da se u Poljicima brojao "početak novog lita" od Božića, dok Međimorec[53] navodi božićni pozdrav iz Hlebina: "Faljen budi Jezuš Kristuš! Na tom mladom letu zdravi, veseli..."

Radi potiranja poganskih običaja, iznosi Rihtman-Auguštin[54] Crkva je naredila obilježavanje adventa koje je prvotno trajalo čak od dana sv. Martina (11. studenog), a u nekim krajevima od blagdana Svih svetih koji se nazivao *prvim* Božićem, prvim *čelom* ili *nogom* Božića.[55] Već od tada počinju pripreme za Božić, počevši od posta i nemrsa, zabrane slavlja i veselja kao u korizmi pa do pripreme kućanstava i seoskog gospodarstva za taj nadolazeći blagdan. Rožić[56] kazuje da su u Prigorju gospodar i gospodarica kuće već oko Martinja određivali koji će puran, guska ili odojak biti božićnom pečenkom kako bi tu životinju mogli što bolje utoviti i pripremiti za Božić što masniju i ukusniju pečenku te da je prije Božića trebalo nacjepati drva za nekoliko dana jer se taj posao nije smio obavljati u dane Božića. Ivanišević[57] primjećuje isti običaj kod odabira božićne pečenke u Poljicima gdje gospodar i gospodarica biraju ovcu za božićnu pečenku i nazivaju je *pečilo* ili *boško.* Pečenka se ubiva na blagdan sv. Tome (21. prosinca) ili na Badnjak kako bi sve bilo spremno za slavljenje Božića, o čemu svjedoči dječja pjesma iz Poljica:

*Sveti Toma, ubij prašca doma*

*Ne skitaj se po selu*

*Udrit će te batom po čelu.*

Po njegovom mišljenju upravo blagdan sv. Tome označava početak pravog Božićnog ozračja, najintenzivnijih priprema u kućanstvu ali i na duhovnom planu jer se na taj dan ide na sv. ispovijed i pričest te pomiruje s Bogom.

[52] Ivanišević, Frano (1905): *Poljica. Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 10:181307 (Božić 3241). Str. 38.
[53] Međimorec, Mijo (1896): *Božićni blagdani*. 2. *Hlebine u Hrvatskoj*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 1: 214-216. Str. 215.
[54]RihtmanAuguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 16.
[55] Dragić, Marko (2008a): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 416.
[56] RihtmanAuguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 23.
[57] Ivanišević, Frano (1905): *Poljica. Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 10:181307 (Božić 3241). Str. 33.

O važnosti i isplaniranosti priprema za Božić u puku svjedoči uzrečica iz Radića Brda pokraj Travnika koji navodi Tomo Marković:[58]

*Sveta Luce drva vuče,*
*Sveti Toma brašno sije*
*Sveti Andrija meso koma,*
*Božiću se priprema.*

Uzrečica točno definira koji se poslovi u kućanstvu obavljaju u kojem periodu, što potvrđuje još jednom da blagdani i priprema za blagdane određuju svakodnevni životni ritam.

Drugi hrvatski etnolozi, primjerice Milovan Gavazzi,[59] primjećuju da u hrvatskom narodu intenzivnije pripreme za Božić počinju na blagdan sv. Barbare (4. prosinca), sv. Nikole (6. prosinca) ili sv. Lucije (13. prosinca). Možemo primijetiti da se takva katolička tradicija održala do danas. S druge strane, istodobno svjedočimo marketinškom produljenju Božićnog vremena gotovo u granice prvotnog adventa koji je počinjao od blagdana Svih Svetih.

## 4. HRVATSKI BOŽIĆNI KATOLIČKI OBIČAJI

### 4. 1. Advent (Došašće)

Slavljenje adventa Crkva uvodi u 4. stoljeću želeći istaknuti važnost duhovne priprave za Božić koja se sastojala od posta, pokore, učestalije molitve i misnih obreda, čitanja Evanđelja i sličnoga.[60] Advent (*lat. adventus, -us, m.)* riječ je latinske provenijencije, znači dolazak i odnosi se na dolazak Gospodinov, a hrvatski mu je prijevod *Došašće*.

Advent je kroz povijest, kako je već spomenuto, mijenjao duljinu trajanja, a danas traje četiri tjedna ili četiri nedjelje koje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do utjelovljenja Božjega tj. do rođenja Isusa Krista. Adventsko razdoblje nije određeno

[58] Rihtman Auguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 28.
[59] Gavazzi, Milovan (1939): *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, 2. *Oko Božića.* Zagreb. Matica hrvatska i Gavazzi, Milovan (1991): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje. Zagreb. Hrvatski Sabor kulture.
[60] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 417.

datumima već se njegovo trajanje određuje prema blagdanu sv. Andrije (30. studenoga) i prema Božiću. Budući da se nedjelja koja je najbliže sv. Andriji uzima kao prva nedjelja Došašća,[61] posljednja nedjelja Došašća može se poklopiti s Badnjim danom ili čak s Božićem.

S obzirom da advent ne počinje i ne završava svake godine na isti datum, ne obuhvaća uvijek ni sve iste blagdane. U slučaju ranijeg početka adventa on obuhvaća i blagdan Prikazanja Blažene Djevice Marije - Gospa od Zdravlja (21. studenoga), blagdane sv. Cecilije, zaštitnice crkvene glazbe (22. studenoga), sv. Klementa (23. studenoga) zaštitnika stoke i sv. Katarine (25. studenoga), uz prosinačke blagdane koje advent uvijek obuhvaća: sv. Barbaru (4. prosinca), sv. Nikolu (6. prosinca), blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije (8. prosinca), sv. Luciju (13. prosinca) i sv. Tomu (21. prosinca).

Uz spomendane svecima, tijekom adventa na poseban se način obilježavaju i nedjelje: treća se nedjelja prije Božića naziva *Djetinic*i ili *Detići* i tada stariji prijete djeci koja ih zato moraju odobrovoljiti darovima; drugu se nedjelju pred Božić slave *Materice* ili *Majke nebeske* i tada muškarci ucjenju žene i traže otkup; nedjelju pred Božić obilježava blagdan *Oca, Očića* ili *Otaca nebeskih* i tada djeca i žene traže od muškaraca da se otkupe.[62]

Vidjet ćemo da su se sveci poput sv. Nikole i Lucije osobito štovali u priobalju i da je te blagdane pratio običaj darivanja djece. S druge strane, u unutrašnjosti se ne nalazi svudgdje taj običaj. Primjerice, prema kazivanju Zdenka Šustića[63] iz Primorskog Doca, malog mjesta u Trogirskoj Zagori, u njegovom djetinjstvu običaj darivanja za spomenute svece nije postojao ali se zato darivalo na Materice i na Očiće. On navodi da bi tih dana djeca trčala po selu, od kuće do kuće, kucala suseljanima na vrata, a žene bi im otvarale vrata i darivale ih kolačem, jabukom ili nekom sličnom sitnicom. Isto je ispričala kazivačica Stanka,[64] rodom iz Duvanjskog sela Kovači navodeći da ni u njezinom mjestu nije bilo ni sv. Lucije ni sv. Nikole kao danas ali da su se štovali blagdani otaca i majki nebeskih. U te dane, tvrdi kazivačica, majke bi šibale djecu ukoliko su bila zločesta i neposlušna u toj godini.

Osim duhovne priprave za Božić, tijekom adventa počinju raznovrsni radovi u kućanstvu i pripreme za božićevanje kao što su odabir pečenke za Božić, spremanje i kićenje domova, priprema hrane i sl. U tom je razdoblju naglašen običaj pomaganja potrebitih[65] bilo

[61] Ivi. 414.
[62] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str.5.
[63] Kazivač je rođen 1962. u zaseoku Šustići u Primorskom Docu.
[64] Stanka Šustić rođ. Letica, 1963. godine u selu Kovači pored Tomislavgrada.
[65] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 417.

hranom, bilo odjećom ili obućom. Kao potrebite ne podrazumijevamo samo siromašne nego i stare i nemoćne pa bi se starim susjedima cijepala drva, donijeli bi im se kolači koji zahtijevaju spretnost u pripremi ili bi im se pomoglo s kićenjem doma. Običaj darivanja siromašnih susjeda naziva se *božićnica.*[66]

### *4. 1. 1. Adventska svijeća i adventski vijenac*

Svijeća u kršćanstvu simbolizira Krista - svijetlo života i prati kršćanina od rođenja i ulaska u kršćansku zajednicu, prilikom primanja svetih sakramentata pa do smrti. Nezaobilazna je u isčekivanju i slavljenju Božića. Osoba zadužena za svijeću najčešće je gospodar kuće koji bi izradio ili nabavio debelu svijeću voštanicu i stavio je u posudu napunjenu žitom i kukuruzom te ukrasio bršljanom.[67] Posuda je po mogućnosti trebala biti staklena i što dublja kako bi se svijeća mogla utisnuti u žito i stajati čvrsto i uspravno. Žito je zazivalo rodnost u narednoj godini ispunjavajući panspermijsku funkciju, a bršljan apotropejsku, čuvajući kuću od zala u narednoj godini. Prilikom svakog paljenja i gašenja svijeće započinjala je zajednička molitva ukućana - Očenaš, Zdravo Marija, Slava Ocu i prikladna molitvica  npr. za prije ili poslije jela. Nadalje, i za gašenje svijeće bio je zadužen gospodar kuće koji bi nakon objeda uzeo koricu kruha, umočio ju u crno vino, kapljicama poškropio plamen svijeće i tako je ugasio. Nakon gašenja svijeće glavešina bi morao pojesti komadić kruha kojim je ugasio svijeću.

Adventski je vijenac dom adventskoj svijeći. Prvotno se mogao vidjeti, baš kao i jaslice, samo po crkvama, a danas ih nalazimo i po domovima. Izvorno, vijenac podrazumijeva oblik kružnice koja nema ni početka ni kraja i smatra se beskonačnom i bezvremenskoj. U mitskom načinu mišljenja životni ciklus protječe kao krug i uvijek se određene stvari ponavljaju i prethodni događaji uvjetuju one koji slijede. U kršćanskoj ikonografiji bezvremenski krug tj. vijenac simbolizira vječnoga Boga.[68] U adventski se vijenac umeću četiri svijeće koje predstavljaju stvaranje, utjelovljenje, otkupljenje i svršetak.[69] Također, simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do danas i četiri

[66] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 9.
[67] Ovaj je običaj i danas prisutan u mojoj obitelji, podrijeklom iz Primorskog Doca u Dalmatinskoj Zagori.
[68] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 438.
[69] Dragić, Marko (2010): *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split. 467-488. Str. 468.

nedjelje Došašća. Svake nedjelje Došašća pali se po jedna svijeća. Tijekom tjedna svijeće se pale za vrijeme objeda i za vrijeme molitve.

### *4. 1. 2. Sveta Barbara*

Sveta je Barbara živjela u 3. stoljeću u Maloj Aziji i podnijela je mučeničku smrt braneći kršćanska uvjerenja koje je propovijedala i prema kojima je živjela. Zaštitnica je vojnika, topništva, vatrogasaca, rudara i zaziva se u pogibelji od nesretnoga slučaja ili iznenadne smrti.[70] Njezin se spomendan obilježava 4. prosinca.

Ilić Oriovčanin[71] navodi da se u Slavoniji njegovao običaj *poležaja* ili srećonosnog gosta, a to je bio onaj gost koji bi prvi ušao u kuću na blagdan sv. Barbare. Ukoliko se radilo o muškarcu morao bi sjesti pored ognjišta i davati žita kokošima. Ukoliko je prvi gost namjernik bila žena domaćica bi joj dala preslicu da prede kako bi te godine bilo više lana, potom bi i ona hranila kokoši kako bi te godine dobro nesle jaja. Nakon izvođenja panspermijskih obreda domaćini bi dobro počastili poležaja jer se smatralo da je on zaslužan za rodnost u narednoj godini.

U Dubrovačkom kraju, na Korčuli, u Poljicama i drugdje običavalo se spremati panspermijsko varivo od što je više moguće vrsta žitarica, mahunarki ili grahorica. U Dolu na Hvaru sprema se toga dana „poznata dolska varina“ koja se priprema od devet vrsta *sočivica:*[72] boba, graška, graha, sikirice,[73] leće, slanutka, ječma, pšenice i kukuruza.[74] Ukoliko bi navratio tko od gostiju i njih se nudilo varivom, ponegdje se cijeli dan jelo samo varivo, a ngdje su ga domaćini davali i životinjama.[75]

U razdoblju od sv. Barbare do sv. Lucije njeguje se još jedan panspermijski običaj - sijanje božićnog žita ili božićne pšenice.

[70] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 418.
[71] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440.
[72] Pojam obuhvaća mahunarke, grahorice i žitarice tj. sve biljke od čega se uobičajno sprema varivo.
[73] Sikirica ili jari grah.
[74] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 15.
[75] Dragić, Marko (2015*): Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu.* Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Sveučilište u Zadru, Zadar. 149-179.

### *4. 1. 3. Sveti Nikola*

Sv. Nikola biskup štuje se u svoj Crkvi kao zaštitnik mornara, putnika i djece. Živio je u maloj Aziji u 4. st. i o njegovom životu postoji mnogo legendi, a najpoznatija je ona prema kojoj je sv. Nikola kroz prozor ubacivao vreće s novcem trima sestrama koje su bile bez miraza zbog čega se nisu mogle udati.[76] Od tuda dolazi običaj darivanja na sv. Nikolu i ophoda sv. Nikole obučenog u biskupsko ruho, s mirtom na glavi i štapom u ruci.

U pratnji sv. Nikole dolazi zločesti crni Krampus, koji zvecka lancima i nosi šibe za zločestu djecu. Budući da se u narodnim tradicijama javlja maskiran krznom i slamom, etnolozi (Weber-Kellermann) povezuju njegovo podrijetlo „sa srednjovjekovnim ophodima različitih rutavih bića i s pretkršćanskim agrarnim kultovima“.[77]

U Jelsi na otoku Hvaru, prema riječima kazivačice,[78] za blagdan sv. Nikole djeci bi u vrtićima najavili dolazak sv. Nikole u pratnji Krampusa. Tete u vrtiću bi rekle djeci da se sakriju u sobu i zaključaju kako ih zločesti Krampus ne bi odnio i djeca bi to napravila. Za vrijeme dječjeg skrivanja u sobi jedna od odgojitejica izašla bi van i ubacivala jabuke i slakiše kroz prozor sobe u kojoj bi se djeca skrivala. Prozori na zgradama stare gradnje bili su visoki tako da malena djeca ne bi mogla vidjeti tko im to ubacuje poklone kroz prozor i vjerovali su da je to sv. Nikola. Tradicija je na Hvaru, navodi spomenuta kazivačica, da se šibe bojaju u srebreno i zlatno te da se jako zločetoj djeci poklanjaju zlatne, a manje zločestoj srebrene šibe. Zajedno s poklonima, šibe se stavljaju u čizmice. Nekada su to bile platnene čizmice crvene boje ukrašene šiškom ili mašnicom koje su se šivale kod kuće, a danas su to kupovne čarapice ili čizmice.

Na dan sv. Nikole u starom Gradu na Hvaru mladići djevojkama poklanjaju jabuke i to u crkvi sv. Nikole ili Mikule čime pokazuju ljubav i poštovanje prema darivanoj djevojci te se smatra, kako navodi Buratović, da se iz toga običaja razvio običaj bacanja jabuka djeci, s balature.[79] Na taj se dan na Hvaru palila velika vatra na tradicionalno određenom prostoru, najčešće ispred mjesne crkve i palio se, pri tome, stari drveni brod koji više nije bio za upotrebu i kojeg bi svake godine donirao netko od mještana. Obredu paljenja broda prethode

[76] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 419.
[77] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): *Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 40.
[78] Ispričala Maja Božiković, rođ. 1994. u Poljicima na Hvaru.
[79] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 15-16.

sv. misa i blagoslov barke. Običaj paljenja starih drvenih brodova nalazimo i u drugim primorskim mjestima, primjerice u Krilu Jesenice.

Za sv. Nikolu, u mjestima u kojima se slavi kao zaštitnik, ponajprije priobalnim, na njegov se dan održava procesija koja polazi od crkve prema centru mjesta pa se opet vraća u crkvu. Tijekom procesije mladići iz mjesta, obučeni u narodne nošnje, nose na ramenima postolje s kipom sv. Nikole. Takav obrazac procesijskih slavlja ustaljen je kod brojnih blagdana u čast mnogih drugih svetaca, primjerice Gospe (Velika Gospa u Sinju, Gospa Karmelska u Kaštel Kambelovcu ili sv. Duje u Splitu).

### *4.1.4. Bezgrješno začeće blažene Djevice Marije*

Blagdan Bezgrješnog začeća blažene Djevice Marije izuzetan je dan u razdoblju Došašća. Naime, već smo spomenuli da razdoblje Došašća obilježava naglašena duhovna priprava za nadolazeći blagdan, posebna pažnja posvećena pomaganju i činjenju dobrih djela ali i odricanju od pojedinih ovozemaljskih užitaka, primjerice postom i nemrsom, neodržavanjem ženidbenih sakramenata te raznih proslava i veselja. Ovaj je blagdan poseban jer se u adventu jedino na blagdan Bezgrješnoga začeća blažene Djevice Marije (8. prosinca) pjevalo i igralo.[80] U livanjskom kraju taj blagdan smatrao se prvim čelom Božića.[81]

### *4. 1. 4. Sveta Lucija*

Obilježavanje sv. Lucije ostalo je izrazito prisutno do danas i mogli bismo reći da je njezin blagdan uz blagdan sv. Nikole najsvetkovaniji dan tijekom adventa. Štovanje sv. Lucije prvomučenice u Hrvata svjedoče često ime i izvedenice prema toj svetici.[82] Sv. Lucija od Sirakuze mučenički je umrla 303. godine.[83] Prema jednoj legendi[84] iskopala je svoje oči i poslala ih svom neželjenom proscu koji je bio očaran njezinim očima, zato se najčešće

[80] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 414.
[81] Ivi. 422.
[82] Dragić, Helena (2017): *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica.* Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 235-252. Str. 244.
[83] https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveta-lucija-navjestiteljica-bozicnog-svjetla/ (26/06/2018).
[84] Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440. Str. 426, 428.

prikazuje u crkvenoj ikonografiji s očima na pladnju. Zaštitnica je vida pa bi joj se ljudi koji boluju od bolesti očiju zavjetovali i išli na misu te krojača pa se u nekim mjestima na Lucijin dan nije smjelo šiti, prati i presti.[85] Lucijin se spomendan u Hrvatskom zagorju naziva *Lucinje*, a razdoblje od dvanaest dana od sv. Lucije do Božića naziva se *Lucini dani*.[86]

Do današnjeg vremena zadržao se običaj darivanja djece za blagdan sv. Lucije. Najčešće im ukućani stavljaju simbolične darove ispod jastuka u noći uoči blagdana sv. Lucije, ponajviše slatkiše i sitne igračke jer se veći darovi poklanjaju za Božić. Negdje se darovi ostavljaju u vunenim čarapama koje su se prije izrađivale u gotovo svakom kućanstvu, a danas su ih zamijenile industrijske čarape i čizmice. U doba prije industrijskih slatkiša djecu su darivali suhim smokvama, orasima i jabukama i djeca su to cijenila. Dok djeca spavaju ukućani se trude u tišini ostaviti darove i ne probuditi djecu, a ujutro im ne otkrivaju da su to bili oni već tvrde da ih je posjetila sv. Lucija. Darivanja su česta u predbožićnom i božićnom razdoblju počevši od sv. Nikole i sv. Lucije do darivanja za Božić i Novu godinu u kojemu, tvrdi Duda „ljudi nasljeđuju temeljnu božićnu gestu Boga Darovatelja".[87]

Posjeti, točnije obilasci ili ophodi sv. Lucije zabilježila je Marija Ilona Blažeka u Prelogu:[88]

*Uoči sv. Lucije narod posti. Navečer obilazi selom Lucija. Obično se netko ogrne bijelom plahtom, u ruci nosi tanjur, na kome su dva (životinjska) oka, a u drugoj ruci nož. Ili nosi izdubenu tikvu u kojoj gori svijeća. Time straše djecu.*

Marković[89] primjećuje sličan običaj u selu Tomašancima kod Đakova gdje uoči blagdana sv. Lucije selo obilazi muškarac maskiran u *babu Lucu* koji nosi žar kako bi zločestoj djeci opekao prste. Istovrsne ophode Belaj uočava[90] u Švedskoj, u Sloveniji, na Kavkazu i na Pamiru gdje uoči Lucijina blagdana *crna Luca* obilazi seoske kuće i dariva dobru djecu, dok zločeste kažnjava. Suvremeni etnolozi (Weber-Kellermann)[91] objašnjavaju tradiciju lucijanskih ophoda pretkršćanskom tradicijom svetkovanja poganskog božanstva

[85] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 28.
[86] Usp: Dragić (2008: 426); Dragić (2012)
[87] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 33.
[88] Ivi. 26.
[89] Ivi. 27.
[90] Belaj, Vitomir (1979): *Kultni vrtići u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir.* Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Str. 11.
[91] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 26.

smrti ili mitskog lika *Lutzelfrau* koji istodobno dariva i plaši djecu. Analogiju uočavamo u nikolijskim ophodima gdje sv. Nikola donosi darove dobroj djeci, a mitološki lik *crni Krampus* nosi šibe zločestoj djeci. Svrha ovih ophoda prije svega ima odgojnu funkciju.

Osim ophoda maskiranih osoba koji vuku svoje korijene u poganskim pretkršćanskim tradicijama i darivanja, Lucijin dan obilježen je nizom drugih poganskih rituala, kao što su raznovrsna gatanja, apotropejski i panspermijski običaji, kao i cijeli period od dvanaest dana između sv. Lucije i Božića. U mnogim hrvatskim mjestima kao što su spomenuti Tomašanci i Poljica,[92] muškarci bi na dan sv. Lucije počeli izrađivati drveni tronožac koji bi dovršili na Badnjak i ponijeli ga sa sobom na misu *polnoćku*. Vjerovali su da će sjedeći na tom tronošcu moći vidjeti sve prisutne vještice. Na Lucijin dana djevojke bi u raznim slavonskim selima ili selima bačkih Bunjevaca ispisale po trinaest ceduljica s imenima priželjkivanih mladoženja i svakoga bi dana po jednu namjerno izgubile ili bacile u vatru, a na posljednjoj ceduljici bi pročitale ime, kako su vjerovale, budućega mladoženje.[93] Isti ritual gatanja buduće odabranice uobičavali su raditi i mladići.

Simboliku broja dvanaest kao broja dana između Lucijinog dana i Božića narod je povezivao s brojem mjeseci u godini i u tom je razdoblju običavao gatati o vremenskim prilikama koje ih očekuju u narednoj godini. Povoljne vremenske prilike preduvjet su izvođenju poljoprivrednih radova, dobrog uroda i obilja u nadolazećoj godini. Kakvo je vrijeme na Lucijin dan, smatrali su, takvo će biti i u prvom mjesecu naredne godine. Kakvo bude vrijeme narednoga dana takvo će vrijeme obilježiti drugi mjesec itd. Ista tradicija ustalila se u Poljskoj. Prema riječima kazivačice Martyne Nowak Poljaci su običavali proricati vrijeme u nadolazećoj godini prema vremenu u spomenutom periodu od dvanaest dana.

Ipak, tradicija koja se najsnažnije održala, osim darivanja djece, jest tradicija sijanja božićnog žita ili božićne pšenice koja se drži na stolu, na prozoru ili ispod božićnog drvca, uz jaslice i simbolizira život te priziva plodnost u nadolazećoj godini.

Božićna pšenica ili božićno žito sije se u razdoblju od sv. Barbare do sv. Lucije. Najčešće se za sijanje odabire tanjur, plitka zdjelica ili tegla za cvijeće. Žitno se sjeme može posijati na malo zemlje, na namočenu pamučnu vatu ili se može bez ikakve podloge jednostavno staviti na dno posude i smočiti vodom. Kada žito dovoljno naraste u visinu ukrasi

[92] Ivanišević, Frano (1905): *Poljica. Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 10:181¬307 (Božić 32¬41).
[93] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 27.

se i po potrebi ošiša i oblikuje. Belaj[94] primjećuje da se božićno žito ili *Adonisov* iil *kultni vrtić* ovijalo trakom u tipičnoj božićnoj boji – crvenoj ili pak hrvatskom trobojnicom. Ta se tradicija uvriježila prvenstveno na području nekadašnje Vojne krajine, još u ilirsko doba kada se težilo pripajanju Vojne krajine Banovini Hrvatskoj. Negdje se nasred *vrtića* zabadala voštana svijeća ili se stavljala crvena jabuka.

Žito se čuva u domu i nakon Božića, zapravo sve dok traje božićno vrijeme i dok je dom okićen božićnim drvcem ili božićnom granom. Kada to razdoblje prođe, nije preporučljivo bacati žito jer ono simbolizira rodnost nadolazeće godine i „budući da ima u sebi blagoslov – ne smije (se) bacati kao običan otpad na smeće“[95] stoga se ono najčešće daje stoci da ga pozoblje ili se presadi u vrt.

Pomalo je zaboravljena tradicija ljubavnih divinacija ili predviđanja budućih supružnika na spomendan sv. Lucije. U hrvatskim i bosanskim krajevima, ponajprije u Bosanskoj Posavini, djevojke bi na dan sv. Lucije uzele dvanaest papirića i na svaki napisale po jedno ime te presavile papiriće. Svakoga bi dana po jedan papirić bacale u vatru, a posljednji, dvanaesti papirić bi otvorile nakon dvanaest dana, na Božić i pročitale ime, kako su vjerovale, budućeg supružnika.[96] Slične su ljubavne su dvivnacije zabilježene još kod Srba, Bošnjaka. Talijana i Poljaka.[97]

## 4. 2. Badnjak

Badnji dan ili kraće Badnjak ili pak blagdan Adama i Eve prema katoličkom kalendaru dan je koji prethodi Božiću – najvažnijem i najslavljenijem danu u svjetovnoj i liturgijskoj godini. Naziva se još *Badnje veče, Badnjica, vilija, vilija Božja, božićno navečerje.*[98] Za primjereno dočekivanje Božića potrebne su dugotrajne i raznovrsne pripreme koje svoj vrhunac doživljavaju na Badnjak koji slovi kao „najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj kulturi“, u folklornome smislu i kojega karakteriziraju: priprava hrane za Božić, škropljenje

[94] Belaj, Vitomir (1979): *Kultni vrtići u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
[95] Belaj, Vitomir (1979): *Kultni vrtići u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Str. 95.
[96] Dragić, Marko (2014): *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*. Ethnologica Dalmatica. 21 (1) Split. 103.-123. Str. 104.
[97] Prema Dragić, Marko (2014): *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka.* Ethnologica Dalmatica. 21 (1) Split. 103.-123.
[98] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 5.

blagoslovljenom vodom, kićenje zelenilom, badnje pucanje, badnji krijesovi, slama, unošenje i paljenje badnjaka, posipanje žitom, kićenje božićnog bora, izrada jaslica, paljenje svijeća, badnji post i badnja večerea, večernja molitva, čekanje ponoćke, badnje koledanje, badnji ophodi i čestitanje i badnje zdravice.[99]

Badnjak je, dakle, bio jako užurbani dan kada su se sve pripreme za Božić trebale dovršiti, počevši od čišćenja kuće, spremanja božićnih jela i kolača, klanja božićne pečenke, nabavljanja drva za naredne dane do pripreme hrane za stoku i kićenja doma. Takav užurbani ritam Badnjeg dana prisutan je još uvijek. I suvremeni Badnjak obilježen je čišćenjem i uređivanjem doma, pripremom posnih jela za večeru, pripremom kolača za naredne dane, neizostavnih paprenjaka ili medenjaka te orahnjače ili fritula i uštipaka u jadranskoj zoni i odlaskom na misu polnoćku. Običaj koji se pomjerio s Badnjeg dana unaprijed jest kićenje kuće. Naime pod pritiskom komercijalizacije Božića sve je prisutnija pojava da se kuća i božićna jelka kite znatno prije Božića, u nekim obiteljima čak i početkom prosinca.

Iako Badnji dan protiče u znaku pobožnosti i uistinu jest sveti dan kao što je to i Božić, u prošlosti je bila izražena magijska strana Badnjaka, točnije Badnje noći. Primjerice, u Prigorju, bilježi Rožić,[100] vjerovalo se da nakon polnoćke treba požuriti kući i da će se tada moći čuti kako blago u staji razgovara. U toj noći običavalo se gatati i proricati o događajima u nadolazećoj godini ili o budućim supružnicima.

### *4. 2. 1. Panj Badnjak*

*Panj Badnjak* ili *drvo badnjak* možda je najproširenija božićna tradicija na hrvatskom tlu. U Dalmatinskoj Zagori, u Primorskom Docu[101] gospodar i gospodarica kuće unaprijed bi gledali koje drvo bi moglo poslužiti kao drvo badnjaka i unaprijed bi ga odvojili sa strane. Cilj je bio pronaći što deblju i što dužu granu kako bi mogla gorjeti što duže. Badnjaci bi se unosili u kuću u predvečerje kada se obitelj skupljala na večeru. Gospodar kuće (i/ili njegov najstariji sin) unio bi u kuću dva badnjaka noseći ih ispod ruke i pozdravio:

*Na dobro vam došla Badnja večer!*

[99] Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.* Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 399-435. Str. 399.
[100] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 110.
[101] Običaji koje ću ovdje opisati vidjela sam u vlastitoj obitelji.

Na što bi prisutni ukućani odgovorili: *I s tobom zajedno!*

Zatim bi gospodar kuće položio na otvoreno ognjište ili komin s desne strane deblji badnjak i sjekirom usjekao znak križa pri samim kraju drveta te bi s lijeve strane položio tanji badnjak. Zapalio bi vatru i polio vinom usječeni križ. Deblji je badnjak simbolizirao Adama, a tanji Evu, zvali su ih još *muški* i *ženski badnjak*. Badnjaci bi gorjeli cijele noći, tek bi se sačuvao onaj dio debljeg badnjaka na kojem je bio znak križa kako bi se na Novu godinu s tim dijelom drveta upalila vatra.

Mnoge su varijacije na ovaj predložak unošenja badnjaka. Ivanišević[102] bilježi da bi u Poljicama nakon polaganja badnjaka na komin gospodar prvo poškropio badnjake, potom ukućane i sve blago i sve kuće i staje napominjući da su badnjaci tinjali na ognjištu sve do blagdana *Nevine dječice* ili *Mladinaca* te da se žar s badnjaka koristio za paljenje svijeća i vatre na ostalim ognjištima.

U imotskoj krajini gospodar bi unosio tri badnjaka koja su simbolizirala presveto Trojstvo nakon čega je bio običaj „da se isprazni nekoliko pušaka".[103] Danas je taj običaj gotovo izumro zbog nastojanja vlasti i nadležnih policijskih uprava da prikupe svo zaostalo oružje iz rata kako bi se izbjegli nesretni slučajevi.

U Istri i na Kvarnerskom otočju običaj je bio prirediti veliki panj badnjak, unijeti ga u kuću, poškropiti blagoslovljenom vodom i ostaviti da lagano tinja kroz cijele božićne blagdane, sve do Sv. Tri kralja. Božidar Širola[104] bilježi da su u Novalji na otoku Pagu ukućani davali badnjaku po žlicu od svakog jela što su blagovali vjerujući da će tako pridonijeti rodnosti u narednoj godini. Etnološki gledano, hranjenje panja badnjaka tradicija je povezana s poganskim pretkršćanskim vjerovanjima, a tradicija paljenja badnjaka za Božić vrlo je stara i nalazimo je u narodnoj kulturi Italije, Njemačke, Francuske, Albanije i Grčke, Portugala i u Skandinaviji.

Kad bi se na crkvi oglasila Zdravomarija, u Gdinju na otoku Hvaru,[105] glavešina kuće bi unosio tri badnjaka, obično od debla masline ili od smokve i pozdravljao ukućane. Domaćica bi crnim vinom posipala i blagoslivljala ili znamenovala badnjake govoreći: *Koliko*

[102] Ivanišević, Frano (1905): Poljica. Narodni život i običaji. U: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 10:181¬307 (Božić 32¬41). Str. 34-35.
[103] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 48.
[104] Širola Božidar (1938): *Novalja na Pagu*. *Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 31: 41-134 (Božić 133-134). Str. 133.
[105] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 28.

*ja tebi kapalj,/ Toliko ti meni bačav.* U Dolu se za tu prigodu koristilo maslinovo ulje umjesto vina. Nakon vina koje simbolizira krv Kristovu slijedilo je posipanje badnjaka pšenicom koja simbolizira tijelo Kristovo uz popratne riječi: *Koliko ja tebi zrn,/ Toliko ti meni varičak!* Iza unošenja badnjaka slijedi molitva za žive i za mrtve, za duše u čistilištu i znance u dalekom svijetu,a potom i večera. Badnjaci bi gorjeli sve do sv. Tri kralja. Kazivačica Maja[106] navodi da se prilikom unošenja badnjaka u kuću badnjak „hrani" vinom i zeljem tj. daje mu se po žlica ulja i zelja.

Nažalost, danas običaj paljenja badnjaka polagano nestaje. Glavni razlog leži u društvenim i gospodarskim promjenama - kućanstva više nemaju tradicionalna otvorena ognjišta nego zatvorene peći za grijanje, radijatore i klima uređaje pa je nestao jedan od osnovnih preduvjeta za izvedbu toga običaja. Ipak, ljudi željni očuvanja tradicije doskočili su tom problemu i sjetili se na koji će način zadržati simboliku paljenja drva badnjaka. Ispričala nam je kazivačica Anđela Duvnjak[107] da se u njezinoj obitelji, podrijetlom iz livanjskog sela Lipa, u predvečerje Badnje noći ukućani okupe za večerom, a njezin djed ulazi i pozdravlja*: Na dobro vam došla Badnja večer!* Ukućani odgovaraju*: I s tobom zajedno!*

Nakon toga najstariji muškarac u kući, u ovom slučaju djed, pali tri šibice u pepeljari koje simboliziraju tri drveta badnjaka koja su se nekada u obitelji uobičavala paliti na otvorenom ognjištu na Badnju večer i tri voštane svijeće. Gospodar kuće potom daje prvoj osobi do sebe piti rakije, oslovljava ga imenom i čestita mu Badnju večer istim riječima, npr: *Stipe, na dobro ti došla Badnja večer!* Ukućanin (npr. Stipe) odgovara: *I s tobom zajedno!* okreće se prema ostalima i kaže: *Živili!* Ta osoba prosljeđuje čašu sljedećoj osobi izgovarajući iste riječi. Nakon što je čaša prošla cijeli krug i nakon što su svi odrasli ukućani otpili po malo rakije kreće molitva. Moli se uvijek radosno otajstvo krunice bez obzira na koji dan u tjednu dođe Badnjak. Potom se večeraje. Nakon večere slijedi gašenje triju vijeća voštanica. Gospodar kuće uzima koricu kruha, umače je u crno vino koje je ostalo u čaši iz koje je pio za večerom i gasi sve tri svijeće govoreći: *Rodi žito, rodi vino!*

U hrvatskoj se tradiciji razlikuju dvije vrste badnjaka. Prvi, primjećuje Dragić,[108] predstavljaju dugačke lisnate grane cera ili ljeskove grane koje mogu biti do dva metra

[106] Maja Božiković je rođena 1994. u selu Poljica, a danas živi u Jelsi na Hvaru.
[107] Anđela Duvnjak rođena 1995. u Splitu. Iako mlada, posvjedočila je o očuvanju stare tradicije koju je njezina obitelj baštinila iz livanjskog kraja iz kojega potječu, ponijela je sa sobom na obalu gdje su se preselili pod utjecajem procesa litoralizacije i prilagodila je suvremenom dobu. Priču je ispričala u travnju 2018. u Kaštel Kambelovcu.
[108] Dragić, Marko (2008): *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (1), Split. 67-91. Str. 67.

dugačke i koje se ne lože nego se stavljaju na krov, nad vrata ili pod strehu te njihove mnogobrojne zelene rese imaju apotropejsku moć.[109] Drugi je tip badnjaka deblo ili panj badnjaka, znatni kraći i deblji i takav se badnjak na Badnju večer ritualno unosi u domove i loži. Zavisno o dijelu Hrvatske loži se jedan, dva ili tri takva badnjaka.

Želeći sačuvati tradiciju paljenja badnjaka u nekim su se župama, svjesni nemogućnosti održanja tog običaja u modernim kućanstvima dosjetili paljenju zajedničkog ispred crkve ili na većoj čistini u mjestu. U nekim je mjestima prisutan običaj paljenja velikog ognja. Nakon što se oganj upali svećenik ga blagoslivlja, slijede molitve i zajedničke pjesme, a mladi nerijetko preskaču oganj ili krijes kao što rade prilikom paljenja *svitnjaka* uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja). Prisutnost vatre u mnogim narodnim običajima povezuje se sa starim poganskim običajima i vjerovanjima u snagu sunca i vatre koji donose plodnost i dobrobit u nadolazećoj godini te služe za otjerivanje zlih sila.

Usprkos prisustvu brojnih poganskih tradicija i praznovjerja koji su se sazidali u kršćanske običaje i blagdane, cijelo ovo predbožićno i božićno vrijeme odiše zajedništvom, slogom, molitvom i nestrpljenjem u očekivanju rođenja Božjega.

### *4. 2. 2. Božićna slama*

Drugi je najprepoznatljiviji simbol Badnjeg dana božićna slama. Slamu je, baš kao i badnjake unosio gospodar kuće pozdravljajući ukućane koji bi mu odgovarali koristeći isti obrazac kao kod pozdravljanja prilikom unošenja badnjaka, a djeca bi jedva dočekala rasprostrjeti slamu po podu i igrati se na njoj. U nekim selima, primjerice Tomašancima kod Đakova, bilježi Marković[110] stavilo bi se i slame pod stolnjak i svi bi ukućani posjedali na slamu poslije večere. Kazivačica Antonia Levak[111] prepričala nam je kako su njezini baka i djeda slavili Božić u doba neposredno nakon Drugog svjetskog rata:

> *Baka i djed su mi često pričali kako su oni slavili Božić. Govorili su da se tada živjelo u neimaštini i da je samo za Božić bilo obilatijeg jela u smislu da je bilo mesa i kruha i svega.*

[109] Ibid..
[110] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 59.
[111] Antonijin djed odrastao je u okolici Ludbrega, a baka u Đurđicu, rođeni su 1942. godine.

*Cijeli Badnjak bi postili, sve do povratka s polnoćke kada bi jeli unaprijed spremno pečenje. Cijeli dan bi se oni pripremali kako bi dočekali Božić. Navečer, kada bi ulazili u kuću da se sakupe za večeru, prvi je ulazio glava kuće pa ostali za njim. Zatim bi na stolu posipali slame jer se Isus rodio na slami pa pšenice i kukuruza tj. svega od čega se radi kruh i na kraju oraha i tih plodova. Sve bi to posuli u obliku križa govoreći „Daj Bože pšenice, daj Bože oraha". Kažu da su ponekad znali stavili i slatkiša zbog djece pa bi onda klinci to tražili kasnije. Sve bi se to pokrilo stolnjakom i gore bi se, naravno, stavila hrana. Nisu imali za borove ili tako nešto, bilo je to preskupo ali su znali staviti ili objesiti borovu grančicu pa je ukrasiti licitarima. Djed to i dan danas radi i stavlja četiri žaruljice na način da tvore križ, one simboliziraju zviježđe sv. Helene. Govore da je tamo iza rata '45, '46, bila zabranjena bilo kakva religijska ekspresija, sve do 70-ih kada je ponovno bio dopušten božićni duh i običaji.*[112]

Osim djeci na veselje, božićna se slama koristila, baš kao i božićno žito, za gatanja i proricanja važnih stvari u nadolazećoj godini. Žene bi u slavonskom Otoku izvlačile slamke od ispod stolnjaka i uspoređivale čija je slamka najdulja jer se vjerovalo da će ona koja izvuče najdulju slamku imati najbolju kudelju.[113]

Kada bi prošli božićni dani (Božić, sv. Stjepan, sv. Ivan) slama bi se iznosila iz kuće. Ona se baš kao i božićno žito nije smjela tek baciti ili odložiti jer je u sebi, vjerovalo se, nosila blagoslov i utjecala na blagostanje u nadolazećoj godini. U Žumberku bi slamu iz kuće rasporedili po cijelom seoskom gospodarstvu kako bilježi Pavković,[114] da bi blagoslov dotakao i blago i njive. Ujutro bi odnijeli malo sijena blago, malo bi se stavilo pticama u gnijezdo, a dio slame bi se vezao u malene snopove i pričvršćivao za voćke. Ipak, dio slame su ostavljali u kući i to u postelje kako bi im slama donijela zdravlje i dobar san.

Tradicija unošenja slame nije se zadržala do danas budući da većina stanovništva živi u gradovima i nema gdje ni nabaviti ni staviti slamu. U slučaju iznošenja javlja ista situacija, kada bi stavili slamu u svoje stanove ljudi je ne bi imali gdje iznijeti, osim zapaliti ili baciti čime bi, vjerovalo se, ostali uskraćeni za blagoslov i boljitak u narednoj godini. Prisutnost slame tako je zbog promjena životne okoline i načina života ostala tek simbolična u suvremenim kućanstvima, javljajući se u jaslicama, umjesto ili uz mahovinu ili u obliku ukrasnih slamnatih vjenčića.

[112] Usp. Dragić, Marko (2014): *Priprava hrane za Božić i post na Badnji dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Motrišta br. 75.-76., Mostar, 2014. 31.-49.
[113] Ibid.
[114] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 62.

### *4. 2. 3. Božićno zelenilo*

Treći je najistaknutiji simbol tradicionalnog Badnjaka božićno zelenilo. Ono je, kao i prethodno spomenuti božićno žito i božićna slama simboliziralo povezanost kuće s prirodom i prizivalo dobrobiti u nadolazećoj godini. Običaj kićenja zelenilom spada među drevne običaje jer zelenilo ima apotropejsku i panspermijsku funkciju.[115]

Danas je tradicionalno zelenilo u potpunosti potisnuto kićenjem božićnog drvca ili jelke. Taj je običaj, pretpostavlja se, u nas došao iz njemačkih zemalja posredstvom Austro-Ugarske. Spamer[116] tvrdi da je božićno drvce moglo biti bjelogorično ali je uslijed trenda pošumljavanja zimzeleno drvce potisnulo bjelogorično. Običaj kićenja bora ili jelke najprije su preuzeli viši slojevi društva, a zatim se taj običaj proširio i među nižim društvenim slojevima. Ipak, prve okićene jelke na hrvatskom prostoru nisu nalikovale današnjima. U početku se se kitile plodovima iz prirode, na njih se privezivalo razno voće, jabuke, kruške, šljive, pozlaćeni ili posrebrenjeni orasi ili lješnjaci ili pak ručno izrađeni ukrasi od papira ili tkanine,[117] a ponegdje i licitarska srca.

Osim kićenja božićne jelke ili grane kuća se kitila i bršljanom. Bršljan u kršćanstvu simbolizira besmrtnost, vječnost i privrženost.[118] U selu Primorski Dolac[119] u Dalmatinskoj Zagori kićenje zelenilom bila je dužnost žena. One bi nabrale bršljanova granja koje se lako moglo naći u blizini i njime kitile sve ulaze, prozore i vrata, kapije ili strehe kuće u kojoj se obitavalo kako bi zaštitile ukućane od bolesti i zla, zatim vrata štala, torova i drugih igospodarskih objekata kako bi blago ostalo sačuvano od vukova ili drugih grabežljivaca i bolesti. Prije zatiranja bršljanovih grančica pored prozora i vrata, žene bi uzele grančicu bršljana, uronile je u posudu s blagosloljenom vodom i blagoslivljale objekte. Običaj je bio činiti to na Badnjak.

---

[115] Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 399-435. Str. 422.
[116] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 65.
[117] Ivi. 62.
[118] Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 399-435. Str. 423.
[119] Priču je ispričala Nevenka Šustić, rođ. Rogulj,1936. godine.

Nadalje, Ujević[120] spominje kako su u imotskoj krajini momci na Badnjak kitili vrata i prozore kuća granama bršljana vjerujući da će tako zaštiti kuću od zlih duhova i vještica, a Bakrač[121] navodi da bi se u selima oko Zagreba obično o gredu iznad stola objesile grane bršljana ili imele.

### *4. 2. 4. Badnji post i badnja večera*

Na Badnjak se običavalo postiti i taj se običaj zadržao do danas. Iako crkveni nauk propisuje post svim vjerski punoljetnim osobama (onima koji su primili sakramente sv. krizme ili potvrde) na Badnjak, Veliki Petak i Čistu Srijedu gotovo uvijek poste i djeca. Postiti znači cijeli dan jesti samo jednom do sitosti i dva puta po malo. Za vrijeme posta zabranjeno je jesti meso i sve proizvode životinjskog podrijetla (osim ribe): suhomesnate i mliječne proiozvode. Usprkos tome blagdanski je stol uvijek bio obilat i na njemu bi se našla nesvakidašnja jela. Večera je bila glavni obrok na Badnjak i za nju bi se spremala posna hrana riba, grah, palenta, kelj, kruh, voće i slično.

Središnje mjesto zauzimao je blagdanski kruh. Sekulić[122] bilježi da se u selima bačkih Bunjevaca najranije ustajala žena koja je bila zadužena za pripremu kruha i peciva jer je ona trebala naložiti peć u kojoj će se peći kruh, zagrijati prostoriju u kojoj će se tijesto dizati, odabrati dobar kvasac i brašno. Važnost kruha i peciva prilikom božićevanja ogleda se u brojnosti različitih vrsta kruha i peciva u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Dragić[123] ih navodi preko tridesetak: *badnjica, badnjača, badnjak, ljetnica, litnjak, kićenac, kićenjak, česnica (časnica), božićna pogača, čurek, srića, navratnjak, jarka, lomačica, kovrtanj, krsnica, križnica, lukovi i guske, božićnica, božićnjak, koleda, koladek, krušnica, lepinje, ljepnjača,buzdovat i dr.* Većinom su kruhovi bili okruglog oblika i bogato ukrašene gornje strane. Gornja se strana kitila ukrasima različitih oblika izrađenim od tijesta[124]: križevima, suncem, mjesecom, zvijezdama, ružama i cvijećem, viticama, pletenicama, stručkovima pšenice i kukuruza, kokama i pilićima, konjima i sl. Osim slaganja likova od tijesta u mnogim

[120] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 70.
[121] Ibid.
[122] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 89.
[123] Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 399-435. Str. 411-417.
[124] Ibid.

mjestima susrećemo tehniku „šaranja“ po kruhu tj. ostavljanja tragova po kruhu pomoću čaša, nožića, križića ili krunice.

Na Hvaru se svaki dan prije blagdana zove *žežin (post)* pa se Badnjak još zove *žežin Božića* i tada se posti (žežina).[125] Nadalje, Buratović opisuje kako bi majke i bake tješile djecu kada bi se žalila na glad tijekom dana riječima: *I tičica u gori žežino i ne kjuco.* Hvarske bi žene toga dana spremale kruh popečen na gradelama, s malo maslinovog ulja ili bi pripremale pogačice ispržene u ulju i posipale ih šećerom. Božićni bi kruh spremale tako da bi obično tijesto za kruh savile u izduženi kolač i nabole ga simboličnim brojem *bajama* (badema), nekada s pet badema jer broj pet simbolizira broj rana Isusovih, nekada s devet jer je Gospa nosila Isusa devet mjeseci, a negdje i s dvanaest jer je bilo dvanaest apostola. Takav se kruščić poklanjao djeci za Božić, samo manji s tri nabodene bajame i u vrijeme neimaštine taj se kruščić smatrao velikim blagom.[126] Badnju večeru, tradicionalno najvažniji obrok u danu, na Hvaru se tradicionalno započinje juhom od domaćeg kupusa začinjenom maslinovim uljem, nastavlja se brudetom od nekoliko vrsta ribe te ribom s gradela, najčešće lignjama. Danas je u cijeloj Dalmaciji najpopularnije badnje jelo bakalar.

### *4. 2. 5. Jaslice*

„Jaslice su likovni prikaz Kristova rođenja te događanja koja mu prethode ili ga slijede.“[127] Legenda kaže da je za prve jaslice zaslužan sv. Franjo Asiški koj ih je uprizorio po prvi puta 1223. godine u šumi pokraj Greccia, gdje je uz oltar uprizorio žive jaslice s mještanima u ulozi svete Obitelji te doveo magarca i vola. Tijekom obreda, sv. se Franji ukazalo Djetešce Isusa. Tradicija postavljanja jaslica prvotno se usvojila u crkvama u kojima se smještaju u blizini oltara, a zatim i u domovima. Makretinško i konzumerističko slavljenje Božića istiskuje jaslice ispod naših borova i ustupa mjesto šarenim poklonima.

Osim prikaza Kristova rođenja u nekim je jadranskim mjestima, primjerice na otoku Hvaru, bilo uobičajno štovanje kipa Djetešca Isusa tzv. *Djetića* ili *Ditića*. Običaj, tvrdi Stipišić Vuković,[128] vjerojatno potječe iz Italije ili romanske kulture općenito, a i dan danas se na božićnu noć u bazilici sv. Petra u Vatikanu upriliči procesija s Ditićem koji se nakon toga

[125] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 29.
[126] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 30.
[127] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 8.
[128] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 53.

stavlja na počasno mjesto na oltaru. Kazivačica Maja Božiković[129] posvjedočila je o procesiji s Ditićem po crkvi, navodeći kako svećenik u malim crkvama s dvije lađe prođe sredinom do dna crkve s kipom Ditića, dok se u većim crkvama s više lađa za sjedenje prođe između svih lađa, a potom se kipić stavi u jaslice. U trenutku kada se svećenik približava noseći kipić, vjernici se prekrste. Isto tako, kazivačica je komentirala podrijetlo kipića i ostalog crkvenog inventara navodeći da je većina slika, obrednih predmeta, kipića i sličnoga poklon križonoša koji na Veliki petak u procesiji *Za križem* nose križ i na taj način zahvaljuju na ukazanoj časti.

### 4. 3. Božić i božićno vrijeme

Tradicionalni je katolički Božić kakvog slavimo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi „blagdan koji nas poziva da zaživimo svoju božanstvenost," blagdan od čije se topline, „koja grije srce vjernih, griju i oni koje vjera izravno ne dodiruje".[130] Božić, mali Bog ili *mlado leto/ mlado ljeto, letbnica, litnica, ljetnica*[131] slavi rođenje Isusa Krista, Boga koji je poželio postati čovjekom, rođenje spasitelja i otkupitelja, koji se rodio na društvenoj margini u priprostoj štalici i tako dao nadu svim marginalcima, svim potlčenima, obespravljenima i siromašnima te dao čovjeku na vrijednosti. Na društvenoj margini i na margini godine „kada se činilo da će mrak pobijediti svjetlost, studen zime zamrznuti toplinu, noć pojesti dan"[132] rodio se onaj koji je donio svijetlost i nadu te s margine došao u centar događanja i zanimanja svoga vremena i postao centrom povijesti, centrom godine i protoka vremena. U hrvatskom je narodu slavljenje Božića folklorističkі i tradicijski najbogatiji dio godine kojeg prate različiti običaji, rituali i usmeno stvaralaštvo. Naročito bogatstvo, u odnosu na druge narode, zapaža se u raznolikosti božićnih pjesama koje svojim izričajem svima šalju univerzalne kršćanske poruke, prenose evanđeoske slike i bibljijski sadržaj, potvrđuju vjerovanje u crkveni nauk te istovremeno ostavljaju dojam jednostavnosti, spontanosti, iskrenosti i intimnog doživljaja Božića i religije te usku vezu hrvatskog puka i vjere.

Božić je u svojoj srži blagdan rođenja koji nas uvijek podsjeća na najvrijednije što možemo posjedovati, a to je život. U ovoj destruktivnoj civilizaciji, u društvu koje se bori za

[129] Maja je rođena 1994. u selu Poljica, a danas živi u Jelsi na Hvaru.
[130] Duda, Bonaventura (1995): *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*. Zagreb. Teovozija. Str. 18-19.
[131] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 5.
[132] Duda, Bonaventura (1995): *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*. Zagreb. Teovozija. Str. 23.

moć i koje ne umije proživjeti dana bez rata i nasilja, takav jedan blagdan vraća nadu u mir i bolje sutra, u novi život i pozitivne promjene i zato ga sve generacije rado obilježavaju, mladi i stari, zdravi i bolesni, oni zaraćeni i oni u miru.

Važnost Božića očituje se u mnogim tradicijskim običajima koji ga prate, neki su se, u manjoj ili većoj mjeri, zadržali do danas, a neki su iščezli. Darivanje je, uz kićenje božićne jelke najupečatljiviji božićni običaj kojeg baštini tradicionalni hrvatski i europski Božić i koji odražava ono najljepše u čovjeku, lišavajući ga egocentričnosti i sebeljublja. Darivanje uključuje darovatelja koji misleći na primatelja odabire dar, poklanja mu dar i time iskazuje svoju privrženost primatelju. Darovatelj zapravo dajući dar dariva dio sebe, a danas se dimenzija osobe darovatelja potiskuje i sva se pažnja usmjerava na dar, na novčanu vrijednost dara čime darivanje gubi svoju iskonsku funkciju  i težinu. Ne smijemo zaboraviti na važnost darovatelja, naglašava Duda jer je pravi dar „čovjekova osoba koja se darom izražava“ (1995: 56).[133] U tom pogledu, uočavamo kako je konzumerizam upotrijebio ono najljepše u čovjeku, želju za darivanjem i plemenitošću kao instrument svoga rasta. Stoga je upravo jedan od izazova Božića i božićevanja, usudili bismo se reći, ne toliko očuvanje tradicijske baštine nego povratak društva izvornim ljudskim vrijednostima iz kojih je Božić i proizašao.

Badnja noć smatra se tihom noći i protiče u miru ali ipak nekada se bučno slavila radost dolaska Božića baš u toj tihoj noći. Na otoku Hvaru, u mjestima, Jelsa, Pitve, Vrisnik, Svirče, Vrbanj i Vrboska uobičavalo se slaviti nadolazak Božića neprestanom zvonjavom crkvenih zvona od ponoći do jednog sata (u to je vrijeme prije liturgijske reforme ponoćka započinjala u 2 sata) što nije mogla izvršiti jedna osoba sama pa bi remeta zvao prijatelje i suseljane da mu pomognu u tom zadatku. Bila je to čast i muštkarci bi na smjene zvonili i častili se u remetinom domu.[134] Danas se taj običaj zvonjave ispoštuje nakon ponoćke.[135] Traje, doduše, kraće od sat vremena i ne zahtijeva izmjenu remete i suseljana u zvonjavi jer su danas zvona na crkvama električna i razlikuje se *tužni zvon* koji se koristi kada netko u mjestu umre i *veseli zvon* koji se pušta kada se u mjestu netko rodi ili na Božić.

*Ponoćka* ili *polnoćka* misa je kojom započinje svetkovina Božića, a iduća je misa ujutro na sam Božić. Za vrijeme te mise koja se tematski nastavlja na ponoćku uobičava se u cijeloj Hrvatskoj blagoslivljati hranu, božićne ukrase i zelene grane bora.

[133] Ibid.
[134] Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada. Str. 61.
[135] Ispričala Maja Božiković.

Za razliku od Badnjaka kada je najbitniji obrok badnja večera, na Božić je najvažniji božićni ručak za koji ne smije ničega nedostajati. Tradicionalno, u unutrašnjosti Hrvatske jede se purica ili odojak za božićnu pečenku, dok se u priobalju češće jela janjetina i jaretina jer su se te životinje uzgajale u navedenim područjima. Ipak, danas je običaj jedenja „purice s mlincima“ prešao svoje izvorne granice i jede se u gotovo svim krajevima Hrvatske. Karakteristika je božićnog stola obilje kolača, modernih i tradicionalnih poput paprenjaka, medenjaka, orahnjače, fritula ili pašurata, kroštula ili hroštula, štrukli, gibanica, slatkih kruhova i torti. Dakako, tradicionalne torte nešto su drugačije od današnjih, primjerice na Hvaru se jede Pitovska torta, suha, bez kreme i ukrasa.

Nakon Božića slijedi blagdan sv. Stjepana ili Stipana koje se još naziva i *Stipanje, Stjepanje* ili *Štefanje*. To je drugi dan Božića (26. prosinca) i posvećen je konjima jer je sv. Stjepan zaštitnik konja pa tada seljaci organiziraju utrke konja.[136]

Treći je dan Božića sv. Ivan (27. prosinca) poznat kao *Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivandanj*.[137] U krajevima gdje se uobičava koledati običaj je koledati i na ovoga sveca u kućama mještana koji nose njegovo ime. Zanimljiv je običaj na otoku Hvaru da se prvo odredi je li nositelj imena rođen bliže svetom Ivanu zimskom (27. prosinca) ili ljetnjem (24. lipnja) te se na temelju toga odluči hoće li mu se poći koledati ukoliko je rođen u zimskoj polovici godine ili će se u njega upriliči slavlje (*fešta*) na *sv. Ivana litnjega* ukoliko njegov rođendan spada u ljetnu polovicu godine.[138] Braica[139] navodi da se na taj dan vrši blagoslov vina u crkvama, iznosi božićna slama van i stavlja na voćke te da se pale koleda.

*Nevina dječica, mladenci, mladinci, mladijenci*, (28. prosinca) četvrti je dan Božića na koji se sjećamo djece koja su po naredbi cara Heroda bila ubijena zbog Isusa. Naime, car je naredio da se zakolju sva novorođena muška djeca u nadi da će i Isus, budući kralj svijeta, biti ubijen. Običaj je na taj dan šibati djeci djecu pa se naziva *šibarjevo i herodeševo*.[140]

[136] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 5.
[137] Ibid.
[138] Ispričala Maja Božiković.
[139] Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. Str. 5.
[140] Ibid.

## 4. 4. Silvestrovo

Silvestrovo je blagdan sv. Silvestra i poklapa se s tzv. Starom godinom u svjetovnom kalendaru koju karakteriziraju proslave ispraćanja godine na izmaku i dočeka nove godine.

U kršćanskoj tradiciji, sv. Silvestar bio je papa koji je 313. godine krstio rimskog cara Konstantina I. i te je godine car proglasio kršćanstvo slobodnom religijom u Rimskom Carstvu.[141] Narodna tradicija obilježava ovaj dan različitim vjerskim obredima kao što su molitve i mise zahvalnice te maskiranim ophodima, paljenjem krjesova, apotropejskim obredima, koledarskim ophodima i proricanjem.[142]

Kazivač Branko Rogulj[143] ispričao je kako je kao momak u Kaštel Starom običavao sa svojim prijateljima ići koledavati. Radi se o običaju čestitarskih ophoda manje skupine momaka ili djece koji idu kroz mjesto i pjevaju čestitarske pjesme. Prvi dio ophoda odvija se pred kućom, zatim se premješta u kuću gdje domaćini počaste goste trpezom ili simboličnim darovima i na posljetku gosti odlaze do druge kuće. Negdje se čestitalo imućnijim mještanima, nekad obiteljima čiji članovi nose ime sveca na čiji se spomendan koleda itd. Te su pjesme po strukturi slične zdravicama i sadržavaju u sebi pripjev.[144]

Prema Brankovom kazivanju skupilo bi se njih pet-šest u ekipi i išli bi koledati ili čestitati u kuće ljudi koji su držali do tih običaja i koji bi imali žensku djecu. Nakon pjevanja čestitarske pjesme u dvoru kuće domaćini bi pozvali skupinu čestitara da uđu u kuću i počastili ih prošekom, vinom, rakijom, kolačima ili bilo kojim drugim jelom. Obično bi se zadržali oko sat vremena u jednoj kući pa bi išli dalje. Izgledalo je to više kao neko sijelo. Domaćin kuće bi mogao samo naslutiti tko je od čestitara zapravo tu došao zbog njegove kćeri, a tko zbog koledanja. Često bi koledarski ophodi završili pretjerivanjem u alkoholu. Pozdravna čestitarska pjesma koju se pjevalo na vratima kuće domaćina bila je tradicionalna kaštelanska božićna koleda koja se pjevala u svim Kaštelima i koja se očuvala u pamćenju stanovnika do danas i koju s ponosom svake godine izvode brojna kulturno-umjetnička društva koja djeluju na području Kaštela i bave se očuvanjem tradicijske baštine:

---

[141] Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split. 303-323. Str. 322.
[142] Ibid.
[143] Kazivač Branko Rogulj rođen je 1960. u selu Rogulji u trogirskom zaleđu, a odrastao je i sada živi u Kaštel Starom.
[144] Dragić, Marko (2008): *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 1., Split. 21-43.

*Došli smo van kolendati,*
*da nan date marendati,*
*kokod smokvu, kokod grozdić,*
*na dobro van doša Božić!*

*Po Božiću sveti Stipan,*
*po Stipanu sveti Ivan,*
*po Ivanu Svi mladinci,*
*okrunjeni ki su svecin!*

*Otvorite vaše škuri*
*jer zebemo tu na buri,*
*u kuću nas vi primite*
*pa nan po tom nazdravite.*

*Otvorite ormarune*
*izvadite botiljune,*
*rodilo van vino i ulje!*

*Da si zdravo, kume (Duje)!*
*Zamirit se nima čemu -*
*pozdravjamo tvoju ženu!*

*Veselte se svi u licu -*
*pozdravjamo tvoju dicu!*

*U vrtlu van ruže cvatu -*
*pozdravjamo zeta (Matu)!*

*A sad vas ostavjamo*
*i najlipše pozdravjamo!*

*Sad Isuse budi faljen*
*po sve vike vika – Amen!*

Nadalje, u Kaštelima se, prema riječima kazivača, u njegovj mladosti nije običavalo pucati petarde ili vatromet na Silvestrovo, kao što je običaj danas. Pretežito se pucalo na Božić jer se proslavi Božića ili božićevanju davalo veće značenje nego proslavi Nove godine. U novije vrijeme taj je običaj pucanja na Božić polagano nestao, dijelom i zbog uputa Crkve vjernicima da poštuju tihu noć i sveti dan ali zato se običaj bacanja petardi i paljenja vatrometa na Novu godinu uvelike udomaćio. Stvaranje buke može se povezati s apotropejskom funkcijom plašenja i tjeranja zlih duhova u narednoj godini karakterističnoj za poganske kulture pa i ovu pojavu možemo gledati kao ostatke poganskih kultura koje je kršćanstvo inkorporiralo u svoje tradicije. Običaj stvaranja buke na Staru godinu ponegdje

izvode i djeca. Dragić[145] navodi da bi na Murteru djeca prolazila selom, vikala i vukla za sobom različite komade starog posuđa na žici i tako tjerala staru godinu i sve loše u njoj kako se to loše ne bi nastavilo i u novoj godini.

### 4. 5. Nova godina

U Hrvatskoj su se tijekom prošloga stoljeća mnoge katoličke božićne tradicije pokušavale ukinuti ili dovesti u vezu s proslavom Nove godine, tako da je božićno drvce postajalo novogodišnje drvce, umjesto sv. Nikole darivao je Djed Mraz itd. Mnogi tradicijski običaji u narodnoj kulturi ponavljaju se na Božić i na Novu godinu jer je nekada Božićem započinjala nova godina, a danas suvremeni antropolozi uočavaju brojne opreke između ta dva po postanku usko vezana blagdana. Rihtman-Auguštin[146] prenosi zapažanja suvremenih francuskih antropologa da Božić pripada djeci, da se slavi u užoj obitelji, doživljava kao vjerski blagdan te da se na Božić poštuju zabrane i tabui. S druge strane prenosi kontrastno viđenje Nove godine koja: pripada odraslima, slavi se javno ili s prijateljima i doživljava se kao profani praznik koji se dočekuje neobuzdano. Složili bismo se ovdje s većinom tvrdnji osim s viđenjem Božića kao vjerskog blagdana. Naime, bez obzira na slobodno izražavanje religije i slavljenje Božića ne možemo ne primijetiti da se sve češće Božić i Nova godina čestitaju frazom *Sretni blagdani!* koji vrište s reklama, plakata i u promidžbenom programu umjesto *Sretan Božić i Nova godina!* ili još starijeg i religijski obilježenijeg *Blagoslovljen Božić i sretna Nova Godina!* Stoga se možemo upitati, događa li se ponovno povlačenje Božića u privatnu sferu života unatoč slobodi izražavanja i slavljenja koja karakterizira današnje društvo što bi moglo uzrokovati zaboravljanje i odumiranje tradicionalnih božićnih običaja te je li duh konzumerizma stvoren na temeljima čarolije Božićnog vremena koji baštinimo još od poganskih i pretkršćanskih vremena izbrisao pravo značenje tradicionalnog kršćanskog Božića.

Osim urnebesnog dočeka Nove godine u ponoć, primjećuje se uvođenje mnogobrojnih novih tradicija i pokušaja izjednačavanja običaja u različitim sredinama. Primjerice, na otoku Hvaru ustalila se nova tradicija proslave druge Nove godine u podne, 1. sječnja te božićni

[145] Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split. 303-323. Str. 311-312.
[146] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 158.

sajam na kojemu se pije kuhano vino, jedu kobasice i gdje je nezaobilazna kočija s Djedom Božićnjakom ili Djedom Mrazom s kojim se djeca slikaju.[147] Na otoku Hvaru nikada se nisu uzgajale svinje ili radile kobasice niti se spremalo kuhano vino ali u većini europskih gradova na božićnim sajmovima pije se kuhano vino i jedu kobasice pa su organizatori odlučili poistovjetiti Božić u drugim europskim gradovima s Božićem na otoku Hvaru. Ista je situacija u Splitu i ostalim priobalnim gradovima.

Nezaobilazan dio proslave Nove godine jest kolendanje ili veselanje. U nekim krajevima Hrvatske kolendalo se na Sv. Martina, negdje na Sv. Katarinu, zatim kroz advent na Sv. Nikolu, Sv. Lucu, Badnjak, Božić, Sv. Stjepana, sv. Ivana i obavezno na Novu godinu.

### 4. 6. Sveta Tri kralja

Sveta Tri kralja u kršćanskoj pobožnosti simboliziraju predstavnike bijele, žute i crne rase tj. cijeloga čovječanstva.[148] Sukladno tome, biblijski prizor poklanjanja Triju kraljeva malom Isusu predstavlja priznanje Isusa kao spasitelja od strane cijeloga svijeta. Darovi koje Kraljevi nose su zlato, tamjan i smirna. Zlato označava kraljevski posjed i dariva se kraljevima pa tako i Isusu - kralju svijeta, tamjan se pali prilikom prinošenja žrtve Bogu i označava božansko Isusovo podrijetlo, dok je smirna pomast koja se koristi prilikom balzamiranja tijela mrtvaca prije ukopa i ona se poklanja Isusu kao čovjeku. Poklanjanje Triju kraljeva potvrđuje Isusa kao Boga, kao kralja i kao čovjeka.

U tradicijskoj kulturi blagdan Sveta Tri kralja naziva se i *Vodokršće* jer se na taj blagdan u crkvama blagoslivlja voda koju vjernici nose svojim kućama i njome blagoslivljaju domove, zemlju i ostale objekte te koju čuvaju za slučaj smrt ili bolesti. Vodokršće bi uglavnom bilo popraćeno niskim temperaturama i hladnoćom u crkvi pa bi Kaštelani znali reći: *Vodokršće - i pop drće.*[149] U kršćanstvu voda simbolizira krštenje, čistoću i nevinost pa su brojni apotropejski običaji kupanja u rijekama na Vodokršće, posebice u Slavoniji.[150]

[147] Navodi kazivačica Maja Božiković.
[148] Duda, Bonaventura (1995): *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*. Zagreb. Teovozija. Str. 83.
[149] Acalija, Sanja (1997): *Božićni običaji u Kaštelima*. Str. 47.
[150] Dragić, Marko (2007*): Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007. 96-117. Str. 109.

Također, ovaj blagdan označava kraj božićnog ciklusa i na taj se dan posljednji put pali drvo badnjak, skidaju se božićni ukrasi iznosi se božićno drvce, božićna slama i pšenica, a karakterizira ga i ophod koledavanja i početak blagoslova kuća. Prilikom blagoslova kuća svećenik bi kredom na kućnim vratima skraćeno zapisao imena Svetih triju kraljeva Gašpara, Melkiora i Baltazara (G+M+B), a u novije vrijeme dijeli naljepnice sa sličicom prizora iz Kristova života poviše koje su slova G+M+B.[151]

# 5. BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPI

## 5. 1. Zapadni kulturni krug

Pod pojmom zapadni kulturni krug podrazumijevamo zemlje zapadne Europe izrasle na grčkoj i rimskoj kulturi koje su mahom katoličke ili protestantske. To su ekonomski razvijenije zemlje koje je industrijalizacija i deruralizacija zahvatila znatno ranije nego Hrvatsku, koje nisu bile opterećene ratovima u dvadesetom stoljeću, osim dva Svjetska rata, te kod kojih se način života vrlo brzo transformirao, postajao sve više gradski i imao sve manje veze imao sa tradicijom. Pretpostavka je da će Božić u tim zemljama biti lišen tradicionalnih narodnih običaja te da će se ostvarivati u kićenju božićnog drvca, darivanju i obilnom blagdanskom stolu.

Vođeni dostupnosti informacija i poznavanjem kazivača iz različitih dijelova Europe te spriječeni jezičnim barijerama odlučili smo pomnije promotriti Italiju, Njemačku, Poljsku i Nizozemsku. Talijanska je kultura ona s kojom smo kroz povijest bili u izravnom i snažnom doticaju zbog geografske blizine, ali i tradicionalna katolička zemlja pa je pretpostavka naići na jako slične božićne običaje, barem slične onima u Dalmaciji i Istri. Isto tako, Poljska je većinski katolička zemlja, uz to i slavenska pa se i tu pretpostavka o sličnosti tradicija čini opravdanom bez obzira na izostanak izravnog geografskog i kulturološkog utjecaja.

Njemačka je zemlja koja je stoljećima kulturološki utjecala na Hrvatsku, prije svega na sjeverni dio, preko Austoro-ugarske monarhije (1527.-1918.). S druge strane, ta je zemlja kolijevka protestantizma pa je logično pretpostaviti različitosti u običajima u zapadnom

[151] Dragić, Marko (2007*): Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007. 96-117.

protestantskom dijelu zemlje te u južnim i istočnim, katoličkim prostorima. Ona je ekonomski i politički lider Europske Unije pa će biti zanimljivo sagledati sličnost i razlike u božićevanje u Njemačkoj i Hrvatskoj. Posljednja promatrana država bit će Nizozemska, kako bismo otišli još dalje na zapad i dočarali božićne tradicije u jednoj multikulturološkoj, liberalnoj i protestantskoj zemlji s kojom nismo imali većih doticaja tijekom povijesti te s kojom ne dijelimo niti isti niti sličan način života. Pretpostavka je da ćemo imati najmanje sličnosti u slavljenju Božića s Nizozemskom zbog geografske udaljenosti, opreke katoličanstva i prostestantizma, različitog ekonomskog stupnja razvijenosti te izostanka trgovačkih, kulturoloških i jezičnih doticaja tijekom povijesti.

### *5. 1. 1. Italija*

Italija je jako zanimljiva po pitanju narodnih tradicija jer su se tijekom povijesti različite regije zemlje razvijale pod različitim kulturološkim utjecajima. Sjeverna je Italija bila u dodiru s Austrijom, Francuskom i srednjoeuropskim kulturološkim utjecajem, dok se jug razvijao pomalo izolirano od sjevera zemlje i potpadao pod utjecaje naroda s kojima su se susretali na sjecištima brojnih trgovačkih i gografskih puteva. Nadalje, njezine su blizina i duga morska granica s Republikom Hrvatskom, vječite pretenzije za širenjem na istočnu obalu Jadrana i neprekinuti kulturološki utjecaj tijekom povijesti daljnji čimbenici koji ju čine zanimljivom u okvirima promatranja sličnosti katoličkih božićnih običaja.

Među brojnim regijama Italije ističe se, svakako, posebnost Sicilije koja kao otok predstavlja fizički izoliranu sredinu zbog koje njezine specifičnosti ostaju sačuvanije. S druge strane, to je zemlja „osvajana tisuću puta“, kolonizirana od Grka i Rimljana, osvojena od Kartažana, zauzeta od Vandala i Gota, Bizanta, Tunižana, Normana, zatim francuskih i austrijskih dinastija do konačnog pripojenja Italiji. Posljedica takvih povijesnih događaja rezultirala je specifičnošću mentaliteta i tradicije njezinih stanovnika u odnosu na druge dijelove zemlje.

Osim jaslica, kićenja božićnog drvca i bogatog blagdanskog stola, na Siciliji se održala tradicija paljenja svitnjaka ili krijesova kako u božićno vrijeme, tako i za ostale blagdane kroz godinu. Svitnjaci (*luminari, zucchi*) tijekom Adventa pale se uoči blagdana Bezgrešnog Začeća Marijinog i Sv. Lucije, u Badnjoj noći i na Silvestrovo, a kroz godinu još i na Sv. Antu, Čistu srijedu,Veliki petak, Uzašašće (40 dana nakon Uskrsa), Veliku Gospu (15.

kolovoza) i uoči spomendana lokalnih svetaca zaštitnika.[152] U nekim se mjestima, navodi don Girolamo Lanza u rukopisu iz 1630.[153] običavalo paliti krijesove svake večeri devet dana prije Božića budući da devet dana simbolizira devet mjeseci koliko je Marija nosila Isusa u svojoj utrobi. Taj se običaj i danas zadržao, primjerice u Ciminni. Veličina i broj krijesova variraju od mjesta do mjesta i rade se od slame, granja, panjeva, starog namještaja, kartona ili starih barki i oko njih se skuplja obitelj, susjedstvo ili cijela zajednica. Ponegdje se pale u dvorištima ili na privatnim posjedima, negdje na gradskim trgovima ili ispred crkve. Tako se u čast svetaca i Gospe oživljavaju drevni poganski rituali koji potječu još od rimskih Saturnalija i slavljenja boga Sunca i za kojih se vjeruje da utječu na čovjekovu sreću i blagostanje te da stara godina ili stari ciklus završava u vatri i tako otvara put novome ciklusu ili godini. Prilikom okupljanja društvene zajednice oko krijesova, pjeva se i svira, časti se jelom i pićem, a okupljeni vjernici tvrde kako vatra grije Djetešce Isusa[154] u čemu možemo prepoznati još jedan primjer prihvaćanja poganske tradicije kojoj se odobrava i objašnjava prisutnost u kršćanskoj tradiciji povezujući je s biblijskim motivima i likovima.

U Isnellu, u blizini Palerma, nekolicina momaka između dvadest i trideset godina u jutro Badnjeg dana odlazi u šumu i sakuplja drveće, panjeve, i granje za krijes i u kasno popodne toga dana slažu veliki krijes na centralnome trgu dodajući malo nafte kako bi krijes bolje gorio. Na vrh krijesa postavljaju tradicionalni božićni kolač od dizanog tijesta s kandiranim voćem i grožđicama (panettone), zapale krijes i nazdravljaju amarom, konjakom i šampanjcem. Zatim dolaze glazbenici s tradicionalnim instrumentima i zabavljaju prisutne, sve dok se ne oglase crkvena zvona koja nagovještavaju tradicionalnu misu polnoćku. Nakon mise, mladost se vraća svitnjaku, peče meso na gradelama i ostaje do zore. Danas zadatak prikupljanja drva za svitnjak obavljaju volonteri, a prije bi ga se skupljalo tijekom dva dana prije Božića i sakupljače bi se nagrađivalo, ne novcem, već darovima u naturi, primjerice kobasicama. Isto tako, izvođači glazbe danas se plaćaju kako bi se zadržala tradicija, a prije bi se mještani spontano okupili i pjevali i svirali.

U Tusi odrasli mještani izrađuju lutke koje se spaljuju na krijesu[155] prilikom dočeka Nove godine.

---

[152] Buttitta, Ignazio E,. (1999): *Le fiamme dei santi: usi rituali del fuoco nelle feste siciliane.* Roma. Maltemi. Dostupno na: Google books (29/06/2018). Str. 7.
[153] Ivi. 19.
[154] Buttitta, Ignazio E,. (1999): *Le fiamme dei santi: usi rituali del fuoco nelle feste siciliane.* Roma. Maltemi. Dostupno na: Google books (29/06/2018).
[155] Buttitta, Ignazio E,. (1999): *Le fiamme dei santi: usi rituali del fuoco nelle feste siciliane.* Roma. Maltemi. Dostupno na: Google books (29/06/2018). Str. 28.

Nešto sjevernije, u regiji Puglia, nailazimo na malo različitije običaje. La Sorsa (*Usi, costumi e feste del popolo pugliese,* 1930.) navodi da se u pojedinim mjestima Božić počinjalo obilježavati i nagovještati od 6. prosinca, na Sv. Nikolu kada bi orgulje po crkvama po prvi puta zasvirale božićne pjesme.[156] U Bariju i okolici njegovao se običaj paljenja dvanaest svijeća od kojih bi se prva ugasila na spomendan Sv. Lucije i tako bi se svakim danom gasila po jedna svijeća, a posljednja na dan rođenja Svijetla Svijeta.[157] Nadalje, Tancredi (*Folklore garganico,* 1938) opisuje kako bi se prvih dana prosinca u gradiću Archangelo Michele kao i u ostalim manjim i izoliranijim mjestašcima na poluotoku Gargano očekivao dolazak gajdaša iz sjevernijih pokrajina Abruzzo i Basilicata. Gajdaši bi dolazili u grupicama od dvije ili tri osobe, obučeni u tradicionalnu nošnju koja se ručno izrađivala od vune. Jedan od njih bi bio stariji, drugi mlađi, išli bi u pratnji dječaka iz mjesta i zaustavljali se na gradskim vratima, ispred gostiona, na uglovima ulica te ispred kućnih dvorova i pjevajući nagoviještali dolazak Božića. Posljednja pjesma kojom bi se rastajali izražavala je želju za ponovnim susretom naredne godine s mještanima i obiteljima, no danas je taj običaj isčeznuo.[158] Ipak, sačuvao se običaj čestitarskih ophoda grupica svirača mandolina i gitara predvođenih dvojicom ili trojicom pjevača koji bi deset dana uoči Božića obilazili mjesto od kuće do kuće i pjevali život i muku Isusovu.[159] Isto tako, Tancredi[160] opisuje još jedan običaj sličan hrvatskim božićnim običajima, a to je čuvanje žeravice preko noći kako bi se njome sljedećega jutra upalila vatra na kućnom ognjištu. Budući da je žeravice trebalo doteći do blagdana krštenja Gospodinova, za tu se prigodu unaprijed birao što veći panj koji simbolizira Starozavjetno stablo dobra i zla, uzrok Adamova i Evina grijeha. Samo paljenjem stabla u noći kada se rađa Isus Krist poradi spasenja svijeta, učinak stabla se poništava i čovječanstvu se brišu grijesi. Ostatci pepela se nakon Božićnog vremena iznose s ognjišta i posipaju po poljima.

Uz već spomenute običaje, nikako ne treba izostaviti tradiciju pravljenja jaslica u kućama i kićenja božićnog drvca, te bogati blagdanski stol, tradicionalnu posnu večeru i tri božićne mise. Na stolu je posebno mjesto zauzimao kruh koji bi se pravio dva ili tri dana prije Božića i trebao je trajati do 17. sječnja. Samo za tu prigodu, radio se bijeli kruh, a ne crni kao inače, koji bi težio čak do osam ili devet kilograma. Uz veliki obiteljski blagdanski krug,

[156] http://www.mondimedievali.net/microstorie/natale.htm (22/07/2018).
[157] Ibid.
[158] Ibid.
[159] Ibid.
[160] Ibid.

običavali su se peći kruščići posuti sjeckanim bademima koji su se darivali djeci.[161] Uz kruh, nezaobilazni su i kolači od dizanog tijesta prženi u dubokom ulju koje se u Peschicima nazivaju „pettole“ i podjećaju na uštipke, samo što se u Peschicima nastojalo napraviti što duže „pettole“ koje bi znale biti duge do pola metra.

Pučko praznovjerje nije zaobišlo ni ovu talijansku regiju: žene su vjerovale da će se točno u ponoć na Badnju večer Gospa spustiti kroz kamin i na toplini sagorjevajućeg panja osušiti pelene za Djetešce Isusa; nakon badnje večere nije se smjelo sklanjati sa stola jer se vjerovalo da će duše s drugoga svijeta doći večerati te da im se mora pružiti prilika barem jednom godišnje ponovno osjetiti toplinu doma; u ponoć životinje dobivaju dar govora ali ih je zabranjeno promatrati jer će promateača zadesiti smrt na licu mjesta; ukoliko se tijekom božićnog perioda izgasi vatra na ognjištu, glavešina kuće će umrijeti; ukoliko se djevojka rapuštene kose u božićnoj noći promatra u zrcalu, neće vidjeti odraz svoje slike već sliku budućeg supruga; žene koje mijese kruh u badnjoj noći mogu izostaviti kvasac jer će Isus svakako učiniti da se tijesto digne. Na slična smo praznovjerja nailazili i u hrvatsim krajevima ali nezabilježeno je vjerovanje prisutno u okolici Foggie da će dijete koje se rodi na Božić tj. dan posvećen Gospodinu u mladosti obuzeti jedna vrsta ludila i da će postati slično vukodlaku, a da bi se takav ishod izbjegao potrebno je u ponoć udariti „bolesnika“ vrhom noža kako bi nastanjeno zlo izišlo iz njegovog tijela.

Na sjeveru Italije, takve su specifičnosti već pale u zaborav i govoreći o tradicionalnom Božću prije svega se misli na tradicionalni blagdanski stol, božićne sajmove i darivanje, izradu jaslica, kićenje bora te bogoslužja koja prethode blagdanu.

### *5. 1. 2. Poljska*

Poljska je katolička i slavenska zemlja i na njezinom se teritoriju nalazi nekadašnja Bijela Hrvatska – mitska pradomovina Hrvata iz koje su se Hrvati u 7. st. doselili u panonske i jadranske krajeve. Budući da smo među hrvatskim božićnim običajima nailazili na ostatke poganskih vjerovanja i kultova, sličnosti očekujemo i ovdje.

Najprepoznatljiviji simbol Božića (*Boze narodzenie*), kićenje bora stiglo je u poljske krajeve tek krajem XIX st., pretpostavlja se iz susjedne Njemačke. Prvi su kitili bor

[161] Ibid.

dobrostojeći ljudi iz glavnog grada Varšave odakle se običaj proširio po ostatku Poljske. Preteča kićenju bora među seoskim stanovništvom bilo je kićenje bale sijena. Slično kićenju božićne grane u Hrvatskoj, bala se sijena kitila voćem i slatkišima.[162]

*Wigilia* tj. Badnjak središnji je dan Došašća i način na koji ga Poljaci slave pojavio se već u XVIII st. a proširio se u XIX st. Na Badnji dan završavaju se sve pripreme za Božić. Najvažniji događaj u iščekivanju Božića bila je, i još je uvijek svečana badnja večera tijekom koje se nije smijelo pričati, niti se smijelo ustajati i udaljavati od stola. Iznimka je bila domaćica koja se mogla maknuti radi posluživanja hrane. Glavni je obrok, koji se i danas jede tijekom Došašća bila „kutija" od pšenice, maka, suhog grožđa i badema. Suhe šljive i grožđice simbol su uspavanog tj. preminulog života, a mak se javlja kao simbol života i smrti.

Ovaj sveti dan prate i brojna proaznovjerja koja Poljaci baštine od poganskih vremena. Primjerice toga se dana nije se smijelo ništa posuđivati jer bi značilo da će cijelu godinu nečega nedostajati. Nije se smijelo šiti toga dana jer bi se mrtve duše koje se spuštaju među živuće na Badnjak mogle zapetljati u nit, a ljudi bi toga dana pažljivo koračali kako ne bi zgazili duha jer je ljut duh mogao donijeti samo nesreću. Nekad su ljudi stavljali razne predmete ispod tanjura i time proricali događaje u nadolazećoj godini. Simbolični predmeti bi se postavili ispod tanjura, a ukućani bi nasumično odabrali svaki svoje mjesto. Prsten ispod tanjura nagovještavao je vjenčanje, komad kruha bogatstvo u narednoj godini, ugljen nesreću, a mirta zaruke.[163] Tijekom večere pazilo se da ništa od pribora ne padne sa stola, poglavito žlica, jer je to značilo da će netko od ukućana preminuti u narednoj godini. Suprotno tome, kihanje je predstavljalo dobar znak i kad bi netko kihnuo za vrijeme večere vjerovalo se da će iduća godina biti puna zdravlja i uspjeha. Nadalje, pazilo se na svaki detalj, čak i na broj uzvanika za večerom. Poželjno je bilo da večeri prisustvuje parni broj ukućana i uzvanika, a najgore od svega bilo je imati 13 osoba prisutnih za stolom. Ta se brojka pokušavla pošto po to izbjeći[164].

Baš kao u Hrvatskoj, tako se i u Poljskoj vjerovalo u magičnost badnje noći. Prema rječima kazivačice Claudie Więcław.[165] Ljudi su vjerovali da će njihovi preminuli članovi obitelji i prijatelji posjetiti njihove kuće kako bi se i oni veselili nadolazećem blagdanu, zato su im pripremali prazno mjesto za stolom. Osim za mrtve, prazno mjesto za stolom

[162] http://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/wigilia-na-dawnej-wsi-troche-obrzedowosci-chrzescijanskiej-troche-poganskiej (20/03/2018).
[163] http://www.pijarzy.pl/rozwazania/najstarsze_tradycje_bozonarodzeniowe_d4525_pol.html (20/03/2018).
[164] Ibid.
[165] Claudia Więcław rođena je 16. svibnja 1990. u Katowicama, a priču je podijelila s nama u prosincu 2017. godine u Wrocławu.

postavljalo se i za posvađane susjede jer za Božić nitko ne smije biti posvađan i zato bi ljudi potajno pozivali posvađane susjede na način da jedan od njih nije znao da će i drugi biti prisutan, navodi kazivačica Martyna Nowak.[166] O tome svjedoči pjesma *Pieśni o ziemi naszej:*[167]

*(...)Trzy krzesła polskim strojem*
*Koło stołu stoją próżne,*
*I z opłatkiem każdy swoim*
*Idzie do nich spłacać dłużne,*
*I pokłada na talerzu*
*Anielskiego chleba...*
*Nikt nie pyta o kim mowa,*
*wszyscy wiedzą co się święci,*
*I dla kogo serce chowa*
*Winną pamięć w tej pamięci.*
*Łzą się ucztę rozpoczyna,*
*Niemo uczy się drużyna*
*Ze strat wielkich, z lat ubiegłych,*
*Z nieobecnych i poległych...(...)*

Običaj postavljanja jednog praznog mjesta za stolom održao se sve do danas i još se uvijek priprema prazno mjesto u većini obitelji, samo što se danas više ne vjeruje u nailazak preminilih duša nego se čuva mjesto za nepoznatog, neočekivanog, usamljenog gosta. Ako netko pokuca na vrata tijekom dana ili tijekom večere, treba ga počastiti kako nitko na taj dan ne bi bio sam.

Na tradicionalnim badnjem stolu u Poljskoj nezaobilazni su: crvena čorba od cikle (*barszcz czerwony*) ili juha od gljiva (*zupa grzybowa*), francuska salata, riba, najčešće pečeni šaran (*karp*) ili bakalar, *pierogi* punjeni kupusom ili gljivama (*pierogi z kapustą i grzybami*), a od slatkoga makovnjača (*makowiec*) i kolač od sira (*sernik*). Na Badnji dan strogo je zabranjeno jesti meso i piti alkohol, stoga se pije kompot od sušenoga voća. Tijekom svečane večere neizostavno je lomljenje hostije (*łamanie opłatkiem*) koje potječe iz XV st. kada su hostiju djelili samo bogatiji i koje se proširilo tek kasnije na ostatak pučanstva (u XVII st.).

[166] Martyna Nowak rodila 27.04.1995 u mjestu Tarnowskie Góry,a svoje je kazivanje podijelila s nama početkom 2018. u godine u Wrocławu.
[167] http://www.niedziela.pl/artykul/22959/nd/Dawne-zwyczaje-wigilijne (20/03/2018).

Svaka osoba drži svoju hostiju koja simbolizira mir i pomirenje te čestita osobi do sebe Božje rođenje lomeći za sebe komadić hostije koju drži osoba do. Zatim druga osoba ponavlja isto. Običaj je prisutan u cijeloj Poljskoj.[168]

U okolici Jarosławia (Podkarpacie) domaćica bi nakon večere spremala stol, a ostatke večere davala bi životinjama kako bi i one osjetile radost i obilje Božića. Negdje bi domaćice ostavljale ostatke hrane na stolu po tri dana i tri noći kako bi preminule duše mogle u miru večerati, dok bi u Wielkopolskoj stavljali lonce s hranom ispod stola.[169]

U regiji Małopolska ljudi su vjerovali da se duhovi njihovih mrtvih nastanjuju u životnijama. Stoga bi gazda kuće za Božić bacao grah od zid i vikao: „Wilku, wilku, chodź do grochy; jak nie przydzies, to nie przychodź aż do siego roku." Zvao bi vukove da dođu na grah, a ako ne dođu, neka dođu sljedeće godine.[170] Isto tako, vjerovalo se da u badnjoj noći životinje mogu početi pričati ljudskim jezikom.[171] Na istoku Poljske ljudi su još do XIX st. vjerovali da se tijekom Badnjaka može vidjeti osoba koja je preminula u tekućoj godini. Po vjerovanju, trebali su samo pogledati kroz rupicu na bravi kako bi je vidjeli.[172]

Poljaci su vjerovali da se ne smije ništa raditi na Badnji dan kad padne mrak jer bi svaki posao u tom periodu donosio nesreću[173] ali to se vjerovanje nije održalo do danas. Ipak, i dan danas vjeruje se da se tijekom Badnjaka i Božića ne smije svađati jer tko se tada svađa, tvrdi kazivačica, svađat će se cijele godine i općenito što radiš na Badnjak, to ćeš raditi cijele godine.

Nakon večere, tradicija je otpjevati nekoliko božićnih pjesama u krugu obitelji (*Cicha noc, Przybieżeli do Betlejem, Bóg się rodzi, Do szopy hej pasterze, Jezus malusieńk*) i uputiti se na misu polnoćku (*pasterka*). Točnije, cijeli je mjesec prosinac u Poljskoj obilježen učestalom molitvom, postom i češćim misnim slavljima. Svakoga jutra u 6:30h vjernici idu na

[168] Običaj su spomenile kazivačice Claudia, Justyna i Matryna. Običaju lomljenja hostije i tradicionalnoj večeri svjedočila je i autorica rada za vrijeme svoga boravka u Poljskoj, u božićno vrijeme 2017/18. godine.
[169] Klinger, Witold (1926): *Obrzędowość ludowa Bożego Narodzenia, jej początek i znaczenie pierwotne.* Poznań. Fiszer i Majewski. Dostupno na: Google books (20/03/2018).
[170] http://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/wigilia-na-dawnej-wsi-troche-obrzedowosci-chrzescijanskiej-troche-poganskiej (20/03/2018).
[171] http://www.pijarzy.pl/rozwazania/najstarsze_tradycje_bozonarodzeniowe_d4525_pol.html (20/03/2018).
[172] Ibid.
[173] Gloger, Zygmun (1873): *Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska. Warszawa*. Wydaw. Redakcyi Biblioteki Warszawskiéj. Dostupno na: https://polona.pl/item/dawna-ziemia-bielska-i-jej-czastkowa-szlachta,MzgzMTQ/5/#info:metadata (24/07/2018).

misu zornicu (*roraty*). Misnom slavlju se prisustvuje još na božićno jutro i na Sv. Stjepna koji se naziva drugim danom Božića (*Drugi dzień świąt).*[174]

Običaj kolendavanja postojao je i u Poljskoj. Kazivačica Justyna[175] ispričala je kako se običaj čestitarskih ophoda (*kolędnicy*) od Badnjeg dana do blagdana Sv. Tri kralja njegovao u njezinom djetinjstvu. Grupice mještana, najčešće djece, nekada uz pratnju odraslih, šetali bi se od kuće do kuće, pevajući božićne pjesme koje bi se pjevale i po crkvama i po domovima, prizivajući na taj način radost i zdravlje ukućanima. Nakon izvođenja pjesama domaćini bi čestitare darivali kolačima, voćem ili novcem. Sudionici ovih čestitarskih pohoda bili su maskirani, jedan u đavla, jedan u anđela, jedan je nosio zvijezdu, a jedna je osoba bila kralj. Justyna tvrdi da su *kolędnicy* svake godine dolazili do njezinog doma dok je bila dijete ali da sada dolaze vrlo rijetko, nadodajući kako je to jedan od običaja prema kojemu gaji nostalgije, zajedno s postavljanjem slame ispod stolnjaka.

Osim kolendavanja, kazivačica Martyna opisala je starinski običaj predviđanja vremena u narednoj godini prema vremenskim prilikama od dana Sv. Lucije do Badnjaka. Kroz tih dvanaest dana bilježi se kakve su bile vremenske prilike, je li bilo sunčano, oblačno, kišovito, vjetrovito i sl. Kakvo je vrijeme bilo na Sv. Luciju takvo će biti u siječnju naredne godine, kakvo je bilo dan nakon, takvo će biti u nadolazećoj veljači i tako dalje. Isti se običaj ponavljao od Badnjaka do Sv. Tri kralja, samo što se kazivačica, kao ni njezina majka ne sjećaju kako se tumačilo vrijeme pomoću ovih drugih dvanaest dana od 24. prosinca di 6. siječnja, jesu li ti dani predstavljali vremenske prilike u drugoj polovini pojedinog mjeseca ili je pak prva skupina predviđala vrijeme u prvom dijelu dana, a druga skupina u posljepodnevnim i večernjim satim, što, nažalost, samo porvtrđuje postupno nestajanje ovih običaja iz prakse i kolektivnog sjećanja stanovništva.

### *5. 1. 3. Njemačka*

Uslijed industrijalizacije koja je zahvatila Njemačku mnogo ranije nego hrvatske krajeve, dogodila se neizbježna deruralizacija zemlje koja pretpostavlja promjenu životnog okoliša i prilagođavanje novoj okolini koja često nema jednake uvjete za održavanje pojedinih

[174] Prema riječima kazivačice Pauline Kamienkow, rođena 1992. u Wrocławu s kojom smo razgovarali u veljači 2018. u Wrocławu.
[175] Justyna Fudala rođena je 15. siječnja 1991. u Lubanu u Poljskoj, a svoja je sjećanja podijelila početkom 2018. u Wrocławu.

narodnih tradicija. Govoreći o hrvatskim tradicijama primjetili smo da dobar dio njih izumire zbog promjene životnog okoliša i da više nije moguće otići u obližnju šumu, usjeći drvo badnjak i zapaliti ga na otvorenom kućnom ognjištu jer najbliža šuma postaje gradski park, a otvoreno se ognjište pretvorilo u centralno grijanje. Teško je u gradu, u svojoj blizini okupiti desetak znanca i ići u četitarske ophode susjedima jer se susjede pretežno ni ne poznaje toliko dobro.

Prema riječima kazivačive Viviane Schultz,[176] Božić je u Njemačkoj najvažniji vjerski praznik i proslavlja se u obiteljskom krugu, a najintenzivnije pripreme počinju u vrijeme Došašća, iako se Božićni sajmovi, reklame i Božićno ozračje nameću i prije kako bi potaknuli potrošačku groznicu. Tradicije koje su se zadržale u Njemačkoj, prije svega obuhvaćaju kićenje božićnog drvca (*Tannenbaum*) na javnim površinama, trgovima, u crkvama i u domovima. Naime, smatra se da je upravo Njemačka domovina božićnog drvca i da se preko Njemačke aristokracije ta tradicija proširila na ostatak svijeta. Prvi zapisi o božićnom drvcu datiraju iz 16. stoljeća kada se pojavljuju i tiskane balade o božićnom drvcu.[177] Tradicionalni ukrasi koji su se pojavljivali na božićnom drvcu gotovo su istovjetni ukrasima koji su se pojavljivali u hrvatskim krajevima: ruže i cvijeće izrađeni od šarenog papira, jabuke, različiti pozlaćeni ukrasi, orašasti plodovi i svjećice. Prošireno je vjerovanje da je Martin Luther, zagovaratelj reforme unutar Crkve, u 16. stoljeću prvi uveo tradiciju paljenja voštanih svijeća na božićnom drvcu.[178] Naravno, tako okićeno drvce nije se nikada ostavljalo bez nadzora kako ne bi došlo do požara.

Među protestantima uvriježio se običaj ići od kuće do kuće, čestitati Božić i pri tome pohvaliti ljepotu božićnoga drvca, na što bi domaćini pridošlicu počastili pićem i kolačima.[179] Među katolicima razvila se tradicija čestitarskih ophoda za vrijeme kojih bi, napominje kazivačica, manje grupe mještana obilazile od kuće do kuće i pjevale božićne pjesme s namjerom prizivanja Božjeg blagoslova.

Iščekivanje Božića počinje početkom prosinca kada ljudi počinju kititi svoje domove i peći tradicionalne božićne kolačiće, paprenjake i medenjake te piti kuhano vino. Adventski vijenac (*Adventskranz*) s četiri svijeće ukrašen crvenim vrpcama, zelenilom i borovim šiškama sastavni je dio iščekivanja najveselijega kršćanskoga blagdana iako se uz četiri velike

[176] Viviane je rođena 1996. u gradiću Schönebeck (Elbe) u istočnom dijelu Njemačke 6. srpnja 1997., a priču je ispričala u siječnju 2018. u Wrocławu.
[177] http://germanculture.com.ua/german-holidays/christmas-tree/ (23/07/2018).
[178] Ibid.
[179] Ibid.

svijeće u Njemačkoj nekada palilo i devetnaest malih koje su pomagale djeci u odbrojavanju dana do Božića.[180] Danas su malene svijeće sa zimzelenoga adventskog vijenca zamijenili industrijski adventski kalendari koji najčešće sadrže 25 čokoladica, za svaki dan od početka prosinca do Božića. Svakoga dana djeca otvaraju po jedan „prozorčić" na kojemu je napisan odgovarajući datum i za nagradu dobivaju čokoladicu u obliku anđela, bora, snjegovića, zvijezde i sl. koji donose radost djeci i čine iščekivanje Božića slađim. Adventske kalendare djeci darivaju roditelji koji nekada i sami izrađuju adventske kalendare i svaki pretinac ili prozorčić pune čokoladicama ili slatkišima.

Tijekom Došašća (*Adventszeit*), najsvetkovaniji je blagdan Sv. Nikole kada dobra djeca, baš kao u Hrvatskoj, stavljaju čiste čizmice na prozore i očekuju poklone od Sv. Nikole, dok lošu djecu očekuju šibe koje donosi vjerni pratitelj Sv. Nikole - Krampus (*Knecht Ruprecht* ili *Farmhand Rupert*).[181] Osim poklona za Sv. Nikolu kada djeca mahom dobivaju slatkiše, naranče, jabuke i sitnice, djeca se nadaju i poklonima za Božić, a svoje želje odražavaju u pismima krilatom božićnom anđelčiću koji njihove želje prenosi Djetetu Isusu (*Christkind*).[182]

Na blagdanskom stolu neizostavni su pečena guska s punjenim okruglicama i crvenim kupusom, šaran s krumpirom i salatom, krumpir salata s kobasicama. Za razliku od Hrvatske i Italije, u Njemačkoj se ne njeguje običaj blagdanskog posta i nemrsa. U obitelji kazivačice običavaju prije badnje večere razrezati jednu veliku jabuku na onoliko dijelova koliko je prisutnih članova obitelji, tada svatko od prisutnih uzima po komadić jabuke, izgovara ime osobe koja mu u tom trenutku nedostaje, bilo mrtve bilo žive, i pojede komadić jabuke iz čega je vidljivo da se i u njihovoj tradiciji na Badnjak prisutni članovi obitelji prisjećaju svojih odutnih i mrtvih pripadnika. Nakon večere slijedi pjevanje božićnih pjesama i otvaranje poklona koji se stavljaju pod jelku. Pod božićnom jelkom, uglavnom se nalaze pokoni, dok se drvene jaslice tradicionalno stavljaju na prozore.[183] Nakon otvaranja poklona vjernici kreću put crkve prisustvovati misnom slavlju koje postaje sve popularnije i među onima koji ne uobičavaju prisustvovati liturgijskim slavljima.

[180] http://germanculture.com.ua/german-holidays/christmas-traditions-in-germany/ (23/07/2018).
[181] Ispričala je gore navedena kazivačica Viviane.
[182] http://germanculture.com.ua/german-holidays/christmas-traditions-in-germany/ (23/07/2018).
[183] Prema riječima kazivačice Viviane.

### *5. 1. 4. Nizozemska*

Kraljevina Nizozemska bivša je kolonijalna sila i kao takva neprestance je bila pod utjecajem različitih kultura ali je i sama tijekom gotovo cijele povijesti držala širom otvorena vrata pridošlicama iz svih dijelova svijeta. Mnogi od nas nemaju predrasude o Nizozemcima niti imaju ideju kako definirati njihov kulturni identitet. Svakako, poznata je činjenica da je Nizozemska protestantska zemlja pa ne očekujemo slavljenje ikakvih svetaca čije se proslave u katoličkim sredinama nerijetko javljaju kao temeljne.

Ipak, Kostel[184] navodi kako je upravo spomendan jednoga sveca, Sv. Nikole (*Sinterklaas*), najvažniji blagdan u Nizozemskoj za kojega djeca vjeruju da leti na svom bijelom konju i ispušta poklone kroz dimnjake kuća. Nakon reformacije u 16. st. vlasti su pokušale ukinuti slavljenje svih svetaca uključujući i blagdan Sv. Nikole, ali običaj je već bio duboko ukorijenjen u obiteljima i bilo ga je nemoguće istrijebiti, objašnjava Kostel i nadodaje kako u njegovoj pratnji obično ide tamnoputi Crni Petar (Zwarte Pieta) obučen u crveni plašt koji se umjesto Sv. Nikole provlači kroz dimnjake i ubacuje pokone, ne samo za djecu nego i za odrasle. U nizozemskim obiteljima vrlo je bitno odabiranje i zamatanje pokona, a ukućani često pišu pjesmice satiričnog tona jedni drugima umjesto čestitke. Djeca u noći prije Sv. Nikole ostavljaju na prozorima čizmice s popisom želja i sitne poklone za konja Sv. Nikole kao što su kockice šećera, sijeno ili mrkva.[185]

U nizozemskim obiteljima slavljenje Božića po važnosti dolazi iza slavljenja Sv. Nikole. Božić obilježavaju kićenjem božićnog drvca koje je u njih došlo preko Njemačke, postavljanjem jaslica (među katolicima), darivanjem i obilatim jelom. Suprotno situaciji u Hrvatskojm za Božić se dobivaju manji pokloni jer se veliki dobivaju za Sv. Nikolu.[186]

[184] Kostel, Dina (2005): *Nematerijalna baština kao obilježje kulturnog identiteta i kontrastivna analiza običaja u Hrvatskoj i Nizozemskoj*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno u repozitoriju FFZG. Str. 36.
[185] Kostel, Dina (2005): *Nematerijalna baština kao obilježje kulturnog identiteta i kontrastivna analiza običaja u Hrvatskoj i Nizozemskoj*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno u repozitoriju FFZG. Str. 39-41.
[186] Kostel, Dina (2005): *Nematerijalna baština kao obilježje kulturnog identiteta i kontrastivna analiza običaja u Hrvatskoj i Nizozemskoj*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno u repozitoriju FFZG.

## 5. 2. Istočni kulturni krug

U sklopu zemalja istočnog kulturnog kruga, bazirat ćemo se prvenstveno na susjedne istočne zemlje: Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru te na nešto udaljeniju Rumunjsku. Prve su tri zemlje nama susjedne, u njima živi brojno hrvatsko stanovništvo te je očekivano da će se katolički običaji koji se prakticiraju u njima preklapati s katoličkim tradicijskim običajima koji se njeguju u Hrvatskoj. S druge strane, u Srbiji i Crnoj Gori većinsko je stanovništvo pravoslavne vjeroispovjesti pa će biti zanimljivo usporediti pravoslavne božićne tradicijske običaje s katoličkima. Posljednja je zemlja, Rumunjska, uvrštena zbog dostupnosti informacija i kazivača te zbog geografske distance s Hrvatskom pa je za očekivati drugačiji svjetonazor i tradiciju uvjetovanu posebnosti Rumunjske pravoslavne crkve u odnosu na ostale pravoslavne crkve te uvjetovanu posebnim povijesnim okolnostima.

### *5. 2. 1. Bosna i Hercegovina*

Bosna i Hercegovina susjedna nam je zemlja u kojoj se većina katoličkog stanovništva deklariara kao Hrvati i poistovjećuje s hrvatskim nacionalnim identitetom. Katolički običaji na koje nailazimo u Bosni i Hercegovini slični su onima u Hrvatskoj. Oni su se i u BiH bolje sačuvali u ruralnim sredinama nego u gradskim koje su mnogo više pod utjecajem Zapada i konzumerizma koji se najočitije javlja u neumjerenosti u potrošnji, jelu, piću i darivanju. Ipak, Božićno razdoblje najljepše je i najčarobnije razdoblje godine, vrijeme mira, darivanja i izraženije duhovnosti čiji ugođaj počinje i prije adventa, najčešće na Sv. Katu.[187]

Početkom adventa rade se adventski vijenci i svake nedjelje pali se po jedna svijeća. Najslavljeni su sveci tijekom Došašća Sv. Barbara, Sv. Nikola i Sv. Lucija. Božićna se pšenica počinje sijati od Sv. Barbare do Sv. Lucije, a kada naraste ukrašava se hrvatskom trobojnicom, svijećom voštanicom ili jabukom. Za Sv. Nikolu i Luciju djeca se darivaju, a u prošlosti bi se išlo u nikolijske ophode tj. jedna bi se osoba maskirala u Sv. Nikolu, jedna u rutavog Krampsa, išli bi kroz mjesto i darivali dobru djecu, a zločestima bi dijelili šibe. U nekim se predjelima običavalo darivati jednu, dvije ili tri nedjelje prije Božića, na Materice, Očiće, i Djetiće.

[187] Usp. Dragić, Marko (2011): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 229-264.

I ovdje je Badnjak najzaposleniji i najužurbaniji dan kada se završavaju posljednje pripreme za Božić. Domaćice pripravljaju hranu, muškarci cijepaju drva, hrane stoku, pribavljaju ostale potrepštine, također odlaze usjeći drvo badnjak koje se ritualno unosi prije svečane posne večere i pali na ognjištu. U Hercegovini bi se najčešće sjekla tri panja koja simboliziraju Sveto Trojstvo, a nekad bi domaćica tražila od domaćina da usječe *mahovnjat* badnjak kako bi ovce bile runatije.[188] Negdje bi pod strehu rano ujutro na Badnji dan stavljali granati, lisnati badnjak.[189] Primjerice u selu Debeljacima kod Banja Luke nije se običavalo sjeći panj hrasta ili cera već ljeskovu granu, dužine oko dva metra, sa što više resa.[190] U široko briješkom kraju sjekla bi se tri badnjaka, jedan bi se naložio odmah na badnju večer, drugi bi se ostavio za Božić, a treći za Novu godinu.[191] Na području Trebinjsko-mrkanske biskupije usjeklo bi se veliko hrastovo deblo i prepililo na tri dijela, okitilo brštanom i blagoslovilo.[192]

Na badnje jutro u Bosanskoj Posavini djeca koja se nazivaju *kvočke* u ranu zoru prolaze selom kukurijekajući kao pijetlovi pred svakom kućom, domaćini im otvaraju vrata, a oni ulaze i prebiru kukuruz po podu pjevajući pjesmice: *Kukuriku, kokoda, / 'ko šta ima neka da / 'ko šta nema neka sprema. / Kukurikuuu! Ili: Kukuriku, baba na šljeviku, / a djed natovanu, uvatio vranu.*[193]

Prije badnje večere u grudskom se kraju pale tri svijeće stavljene u posudu sa pšenicom, a domaćin poprati paljenje riječima: „Svićo kad se budeš palit da se svako dobro s tobom bude palit, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga". Nakon večere svijeće se gase krugom umočenim u vino uz riječi: „Svićo kad se budeš gasit da se svako zlo i opačina s tobom bude gasit, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga". Molitva traje duže nego inače i posebno se moli za umrle.[194]

---

[188] Dragić, Marko (2008): *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (1), Split. 67-91. Str. 74.
[189] Rihtman¬Auguštin, Dunja (1992): K*njiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 48.
[190] Gavazzi, Milovan (1991): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje. Zagreb. Hrvatski Sabor kulture. Str. 139.
[191] Dragić, Marko (2008): *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (1), Split. 67-91. Str. 74.
[192] Isto.
[193] Dragić, Marko (2015): *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu.* Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Sveučilište u Zadru, Zadar. 149-179. Str. 158.
[194] Ispričao je tajnik bratovštine Sv. Stjepana Prvomučenka Goprica – Sovići, Ante Bušić. Dostupno na: https://dnevni-list.ba/bozicni-obicaji-katolika-u-bih-razlicita-jela-molitve-i-obicaji-no-obitelj-uvijek-u-sredistu/ (07/08/2018).

Ispod stola bi se postavljala slama koja simbolizira Isusovo rođenje u štalici. Često su žene običavale gatati o ručnom radu izvlačeći slamke od ispod bijelog platnenog stoljnjaka - koja bi uhvatila dužu slamčicu, vjerovalo se, imat će ljepši ručni rad i bolju preslicu. Od ostatka slame pravili su se vijenci i snopovi, koji su simbolizirali plodnost i dobar urod. Na slami se sjedilo i pričalo sve do odlaska na misu polnoćku, a često se po noći na njoj i spavalo, simbolizirajući samog Isusa. Nakon večere odlazi se na tradicionalnu misu polnoćku, ujutro opet na misu zornice, a tijekom dana na još jednu misu, ukupno tri. Božić se čestita riječima: „Na dobro vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo“, a dogovara se: „I s tobom Bog da zajedno“.[195]

U ramskom se kraju na Badnjak pazi oko prozora koja će se svijeća prva ugasiti. Jer čija se svijeća prije ugasi taj će prvi umrijeti, neki i za vrijeme večere paze kako svijeće gore i kako plamen ide, o tome ovisi hoće li godina biti vesela i rodna. Komadić posebnog božćnog kruha *česnice* kojim su se svijeće utrnule ostavlja se kako bi se njime gasile svijeće nakon božićnog i novogodišnjeg ručka.[196] U glamočkom kraju u česnicu su se stavljali sitni novčići, i tko bi naišao na njih prilikom blagovanja, vjerovalo se, da će ga pratiti sreća i izobilje u nadolazećoj godini. U čapljinskome kraju trudili su se pripremiti što veću česnicu je se vjerovalo da će veličina česnice predodrediti rodnost u narednoj godini.[197]

Kićenje božićne jelke ili božićnog drvca zaživjelo je tek u 19. stoljeću. Isprva su se kitila bjelogorična stabla, a poslije zimzelena, uglavnom smreka. Ukrasi su bili plodovi iz prirode koji su se mogli naći u to doba godine, primjerice jabuke, kruške i šljive ili pak lješnjaci i orasi poprskani zlatnim ili srebrenim sprejem, svijeće, vata i vosak koji podsjećaju na snijeg te razni ukrasi izrađeni od papira. Ipak, nezaobilazan i najvažniji ukras nalazio se ispod bora, a to su jaslice. Svaka je kuća obavezno imala malene jaslice ispod bora i na njima bi ljudi iskazivali svoju maštu i kreativnost. U ramskom kraju običaj je okititi kuću zimzelenim bršljanom.

Na božićno jutro, prvi dolazi srećonosni gost položajnik koji zapravo nije slučajan, već ga domaćica dogovara prije Božića, on nagoviješta sreću u nadolazećoj godini pa ga ukućani bogato počaste. Tek nakon ručka može se ići okolo po kućama prijatelja i rodbine i čestitati tj, kolendati. Na području Trebinjske biskupije takvo se čestitarsko pjevanje pjesama naziva

[195] Isto.
[196] Prema pisanju T. Markovića. Dostupno na: https://dnevni-list.ba/bozicni-obicaji-katolika-u-bih-razlicita-jela-molitve-i-obicaji-no-obitelj-uvijek-u-sredistu/ (07/08/2018).
[197] Dragić, Marko (2015): *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu.* Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Sveučilište u Zadru, Zadar. 149-179. Str. 169.

veselanje zbog pripjeva koji sadrži stih *veselo, veselo* i ono se održalo kroz čitavo Božićno vrijeme već tisuću godina.[198]

Drugog dana Božića slavio se Sv. Stjepan, a posebno su ga slavile kuće u kojima je živio neki Stjepan, Stjepko, Stipe, Stipo, Stjep, Stijep, Štef, Štefica, Stjepka, Stipica itd i tada bi kolendaši svraćali čestitati kućama u kojima su živjeli slavljenici tj, imenjaci Sv. Stjepana. Idućeg dana, na Sv. Ivana, blagoslivljalo se vino, a slama se iznosila iz doma i postavljala na voćke kako bi bolje rodile naredne godine. Iza Sv. Ivana dolazi dan Nevine dječice kada se često vršilo tzv. šibanje, kad bi se ljudi lagano udarali vrhovima šiba, obilježavajući bol ubijene dječice.

Božićno razdoblje završava blagdanom Sveta tri kralja, Bogojavljenja ili Vodokršća i toga se dana skidaju svi božićni ukrasi iz domova i odlazi se na svetu misu. U Posušju i Širokom Brijegu, domaćice na taj dan u crkvu nose vode i soli ako bi ih svećenik blagoslovio i kako bi one dalje blagoslovile svoje domove, gospodarske objekte i ukućane blagoslovljenom vodom.[199] Župnik započinje blagoslov kuća po župi, a ukućani blagoslovljenom vodom blagoslivljaju vrtove. Na blagdan Bogojavljenja manja skupina mještana odjevena u Sveta tri kralja tzv. zvjezdari odjeveni u Tri kralja nose zvijezdu i pjevaju božiće pjesme te tako zatvaraju božićno razdoblje.

### *5. 2. 2. Srbija*

U srpskoj se liturgiji poštuje julijanski kalendar tako da se datum njihova Božić poklapa s našim šestim siječnjem, odnosno s ktoličkim blagdanom Sv. Tri kralja. Prema riječima kazivača Ivana Živkovića[200] iz mjesta Kraljevo u središnjij Srbiji, iščekivanje Božića izgleda na sljedeći način:

> *Kod nas je Badnje veče 6. januara i taj dan se posti. Prije se postilo četrdeset dan pre Božića, danas to malo ko radi. U veče se večera na podu da se bude bliže dušama pokojnika. Na podu se postavi slama i preko slame ide stolnjak. Danas je to ređe, jede na stolu, a ispod*

[198] Dragić, Marko (2008): *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 1., Split. 21-43. Str. 33.
[199] Dragić, Marko (2007): *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007. 96-117. Str. 99.
[200] Ivan Živković rođen je 19. 01.1983. u Kraljevu. Svoja kazivanja ispričao je za pravoslavni Božić 2017. godine u Kraljevu. Autorica bila prisutna izvođenju nekih od navedenih tradicija kao što su postavljanje slame, lomljenje pogače i traženje novčića.

*se postavi malo slame. Domaćin prvi unosi drvo badnjak, a domaćica ga posipa žitom dok deca pijuču oko njega, kao pilići. Za večeru se jede hleb i rečna riba pržena na ulju jer su hleb i riba simbol Isusa Hrista. Još se jede pasulj, presan kiseo kupus i rezanci s orasima. Uvek je za badnju večeru neparan broj jela, to beše stara tradicija. Na stolu mora da se nađe još i so, med i vino. Uz to domaćica stavi tepsiju i četri velike rumene jabuke, žito, kukuruz, novac, suve šljive, orasi. Sve se to stavlja da sledeća godina bude stećna i berićetna.*

*Za Božić ujutru ko ti prvi uđe u kucu on je položaonik, on donosi vest o rođjenju Isusa i uzima granu od badnjaka i njome raspaljuje vatru i govori "koliko zara toliko para, koliko iskrica toliko godinica zdravlja srece ljubavi" i ostaje na doručku. Ne valja da on odbije ništa što mu se ponudi i na kraju dobija poklon tipa vunene čarape, peškir ili novac. Čestita se rečima: „Mir Božji, Hristos se rodi“ na to se odgovara: „Vaistinu se rodi“. Za doeučak se prvo uzme malo slatkoga od šljiva ili marelice, nakon toga se popije malo vode i obavezno jedna rakija. Na stolu bude svega, tko što voli, obavezno sireva, kobasice, ruska salata, kuhana jaja i tako dalje. Najbitnija je pogača, česnica, koja se pravi od brašna, vode i masti, bez kvasca. Najčešće je mesi najstarija ukućanka prvog dana Božića, pre izlaska sunca. U testo za česnicu se ubaci novčić, kukuruz i deo iverka sa Badnjaka.. Ko izvuče dinar, imat će para te godine, ko izvuče kukuruz neće biti gladan, a onaj koji izvuče dren bit će zdrav cele godine. Za ručak najčešće bude mlado pečeno prase, i to se zove „pečenica“, ako se peče jagnje, onda se kaže „veselica“. Nikada se ne kuva pernata živina jer ona simboliše nazydovanje kuće zato što pernata živina kljuca i baca zemlju iza sebe.*

*Mi ne slavimo Tri kralja, a Sv Nikola je 19. decembra, 12. mesec. Tada pola Srbije slavi, a druga polovina ide u goste, to je najveća slava kod nas. Tu su još i Sv. Jovan, Sv. Ilija, Petrovdan, Aranđelovdan, Trojice i jos dosta njih. Tada je običaj da se odnese kolac u crkvu ili da sveštenik dođe kući da ga osveti i preseče,onda se "podiže slava" tako što ukućani piju dve čaše vina u krug, okreće se kolac i upali se slavska sveća. Posle toga dolaze gosti na ručak ili večeru.*

Iz iskaza se mogu uočiti brojne sličnosti u proslavi Božića kod pravoslavaca u Srbiji i katolika u Hrvatskoj počevši od božićne slame, pšenice, drva badnjaka, posta, poležaja, pijukanja, mise polnoćke ali i proricanja vremena i blagostanja u narednoj godini. Naime, uvriježeno je vjerovanje u „narodnu meteorologijau“ koja kaže: „Ako na Badnji dan bude oblačno – bit će rodna godina. Ako se na badnjaku nakupi dosta pepela, zima će biti jaka, s puno snijega. Ukoliko iskrice iz badnjaka iskaču same, bit će dosta meda. Ako na Božić

padne kiša, sve što se posadi i posije primit će se i godina će biti rodna".[201] S druge strane, vjernici u Srbiji ne postavljaju jaslice u svojim domovima, već samo u crkvama, jelku ne kite za Božić već za Novu godinu i drže je okićenu od 1. do 14. siječnja, također nemaju ni adventski vijenac, a ti su tradicijski običaji neizostavni prilikom slavljenja Božića u Hrvatskoj.

Voda je također jedan od elemenata kojim se pridaje velika važnost u narodnoj tradiciji pa se tako u Srbiji, na Božić, rano ujuto običavalo ići po vodu na obližnji bunar po tzv. *nenačetu vodu.* Vjerovalo se da ima iscjeliteljsku moć i zato se koristila za skoro sve radnje u domaćinstvu toga dana, primjerice za umijesiti božićnu pogaču ili za umivanje ukućana.[202]

Praznovjerje je vidljivo u običaju započinjana novih poslova na jedan od tri Božićna dana (Badnji dan, Božić, Sv. Stefan)[203] kako bi taj posao dobro išao u godini što dolazi. Kazivač navodi da je to uvijek bilo simbolično započinjanje, jer se na Božić nije smjelo raditi teške poslove, nego slaviti blagdan s obitelji i s bližnjima nadodajući da je na Badnju večer običaj ne izlaziti jer se vjeruje da će onaj tko izlazi na taj dan cijele godine skitati pa bi djeca namjerno uvijek izlazila baš zbog toga da bi cijele godine bili vani.[204] Karakteristično je za Badnjak razbijanje oraha. Svaki ukućanin bi razbio po jedna orah kako bi vidio kakva ga sreća očekuje te godine. Ako je jezgra oraha zdrava, osobu očekuje dobro godina. Ukoliko je jezgra oraha, crna i pokvarena, vjeruje se da će osoba poboljevati i da neće imati sreće te godine. Osim proricanja osobne sreće, orasi služe i za dozivanje blagostanja na gospodarstvu pa se bacaju po uglovima sobe u kojoj se blaguje vjerujući da će onda kvočka iznesti puno pilića.[205]

Isto tako, postoje i praznovjerja vezana za ljubav, odnosno za predviđanje budućih supružnika. U nekim hrvatskim i talijanskim mjestima djevojke su se trebale pogledati u ogledalo ili na površinu rijeke ili bunara kako bi vidjele odraz budućega ženika umjesto svog

[201] https://www.kurir.rs/planeta/austrija/1651994/badnje-vece-i-bozic-u-dedovini-stari-narodni-obicaji-i-verovanja (30/07/2018).
[202] Ibid.
[203] Usp. Dragić, Marko (2011): *Pravoslavni Božić u Ardalićevim i suvremenim zapisima*. Godišnjak Titius, 4, Split. 155.–178.
[204] Prema riječima spomenutog kazivača Ivana.
[205] https://www.kurir.rs/planeta/austrija/1651994/badnje-vece-i-bozic-u-dedovini-stari-narodni-obicaji-i-verovanja (30/07/2018).

odraza, dok se u Srbiji zabilježilo vjerovanje da će mladić i djevojka koji prespavaju na božićnoj slami tijekom noći sanjati osobu za koju će se uskoro udati, odnosno oženiti.[206]

### *5. 2. 3. Crna Gora*

Prilikom sakupljanja podataka o običajima božićevanja u Crnoj Gori krenuli smo od pretpostavke da će proslava crnogorskog pravoslavnog Božića nalikovati na proslavu Božića u Srbiji, zbog iste vjeroispovijesti, sličnih povijesnih okolnosti te zbog potpadanja pod iste kulturološke utjecaje. Isto tako, pretpostavili smo da će hrvatska katolička manjina, posebice u Boki Kotorskoj slaviti Božić slično Hrvatima iz okolice Dubrovnika ili južne Hercegovine.

U Crnoj Gori tradicija je bila da domaćin kuće ode rano na Badnje jutro usjeći drvo badnjak ali danas se to izgubilo, možda jedino živi po selima gdje je ljudima blizu otići u šumu ali zato ljudi običavaju kupovati hrastove grančice koje simboliziraju drvo badnjak. Za to vrijeme u kući se završavaju sve posljednje pripreme za Božić, sređuje se kuća, sprema se jelo. Na taj se dan ništa iz kuće ne daje niti se ide kod drugoga što pozajmiti jer će u protivnom kuću pratiti loša sreća u narednoj godini i uvijek će nečega nedostajati. Uvečer, kad se pozavršavaju svi poslovi i kada se skupi cijela obitelj, domaćica bi prostirala slamu po podu blagavaone, a domaćin unosio drvo badnjak. To je bio najiščekivaniji trenutak dana, koji se očekuje od jutra. Sve bi žene u kući neposredno prije unošenja badnjaka držale zapaljene svijeće koje predstavljaju Krista kao svijetlo svijeta. Domaćin bi dolazio iz vana i pozdravljao riječima: „O, domaćine!" na što iz kuće odgovaraju: „Evo ga, evo!", domaćin nastavlja čestitajući: „Dobro veče i srećno vam Badnje veče!", na što bi mu opet ukućani odgovarali: „Sve vam srećno i čestito bilo“ posipajući ga žitom. Negdje bi domaćin odmah „dao badnjaku jesti i piti“ dajući mu po malo od sve hrane koja će se blagovati za večerom i malo vina ili rakije govoreći: "Zdravi ste badnjaci veseljaci! Ja vas hlebom i vinom, a vi nas zdravljem, napretkom i svakom srećom!"[207]

Večera je i danas posna, samo što se više ne večeraje na podu, kao nekada. Obično se na stolu nađe posni grah začinjen uljem, priganice[208] pržene na ulju, med, riba, salata, a od pića rakija i vino.

---

[206] Ibid.
[207] Prema http://www.montenegro.org.au/bozic.html (31/07/2018).
[208] Slično uštipcima, radi se od dizanog tijesta i prži u dubokom ulju.

Na božićno jutro u kuću dolazi prvi gost *polaznik, položnjak* ili *radovan*[209] koji je unaprijed pozvan od strane domaćina. Uvijek se radi o prijatelju kuće ili osobi koja je draga ukućanima, a on ne smije nikada odbiti poziv da bude položnjak. Držeći grančicu badnjaka u ruci srećonosni gost ulazi u kuću i pozdravlja govoreći: „Domaćine!", na što ga domaćin posipa žitom, a on nastavlja riječima: „Dobro jutro i srećan vam Božić!" Ukućani na to odgovaraju: „Sve ti srećno i čestito bilo!" Nakon pozdravljanja ukućana na red dolazi pozdravljanje badnjaka riječima: „Dobro jutro, badnjaci veseljaci!". Zatim položnjak udara po njima grančicom, po kući prskaju iskrice i on nastavlja govoreći: „Koliko ovih varnica toliko u dom muških glava, toliko sreće, radosti, zdravlja i napretka. Koliko ovih varnica toliko govedi, ovaca, konja, košnica" i tako dalje nabraja. Potom se u kući svi ljube po tri puta čestitajući si međusobno: „Mir božji, Hristos se rodi“, „Vaistinu se rodi." Na taj se način čestita svim ostalim gostima koji tijekom dana ili božićnih dana svrate u kuću ili ako se nekoga susretne van kuće. Nakon čestitanja slijedi obilni božićni doručak.[210]

Inače, u Crnoj Gori Božić prati značajan povijesni kontekst. Iako praznik mira na Božić su se događale značajne bitke i prevrati u crnogosrskoj povijesti, primjerice Mojkovačka bitka u prvom svjetskom ratu odigrala se između 6. i 7. 1916. siječnja kada se po julijanskom kalendaru slavi Božić, zatim Božićna pobuna protiv Kraljevine SHS 1919. godine, čak se i navodna istraga poturica o kojoj govori najpoznatije djelo crnogorske književnosti, Njegošev *Gorski vijenac* dogodila se na jedan Božić krajem 17. Stoljeća.[211]

Predio Boke Kotorske njeguje uglavnom iste običaje među kojima je najvažnije drvo badnjak koje se tradicionalno sječe na Badnje jutro, a u Perastu, Orahovcu, Dobroti, Škaljarima, gornjem Grblju, Poborima i Mainama ne sječe se samo jedan nego onoliko koliko ima muškaraca u kući kako bi svaki muškarac bio čvrst kao korijen i jedan više za napredak.[212] Poželjno je da badnjak bude od drva hrasta ali ako nije moguće pronaći dovoljno hrastovih badnjaka može se usjeći i lisnati badnjak, primjerice od masline jer nije obavezno da svi badnjaci u kući budu istovrsni. U donjem Grblju beru za sve ukućane uopće po badnjak od hrasta ili masline, osim za domaćicu, čiji je badnjak od smrdljike i zove se *badnjačica*.

Kada se badnjaci donesu kući postave se uza zid počevši od najvećeg koji je za starješinu, prema manjem koji je za najmlađeg muškog člana obitelji i na posljetku postavlja

[209] Opis izvođenja običaja položnjaka u Crnoj Gori preuzet je s: http://www.montenegro.org.au/bozic.html (31/07/2018).
[210] Ibid.
[211] Prema kazivanju Duška Mrdaka, rođenog u Podgorici.
[212] https://www.rastko.rs/rastko-bo/ljudi/jvukmanovic-bozic_l.html (06/08/2018).

se onaj najmanji za napredak. Zatim slijedi kićenje badnjaka zimzelenim bršljanom kako bi se ukazala čast badnjacima, a negdeje se badnjaci posipaju pšenicom i kukuruznim brašnom kako bi naredna godina bila što rodnija. Osim badnjaka kite se još lovorikama prozori, vrata, svete slike, nogare od stola, ognjište itd. Sljedilo je postavljanje badnjaka unakrsno na ognjište i polijevanje vinom u obliku križa na tri ili četiri mjesta duž badnjaka, ponegdje i uljem. Nakon što bi se badnjaci naložili, u starije doba, okadilo bi se prostoriju tamjanom, pa izišlo van kuće i zapucalo, potom bi se večeralo uz svijeću koja bi se ugasila kapljicama vina koje je kapalo iz komadića kruha prethodno umočenoga u vino.[213]

Iza večere ukućani se okupljaju oko badnjaka i čuvaju ih dok ne pregore ili se ne *prevesele.* U Krtolima je običaj da mladoženja i mlada, ako su te godine vjenčani, spavaju na lovorici pored badnjaka, a u Risnu je ta pozicija predodređena za bolesnu osobu.[214] Ukoliko bi se dogodilo da se vatra ugasi ili da je slaba to bi bio loš znak za dobrobit kuće u godini što dolazi, a jaka, silna vatra obećavala je blagostanje. Još jedno pomalo magijsko vjerovanje bilo je ono da se verige ne mogu zagrijati niti da se na njih može opeći, bez obzira na jačinu vatre.

Još se njeguju običaji odlaska na misu ponoćku, srećonosnog čestitara položajnika, božićnog ručka uz svijeće, pravljenja božićne pogače u koju se stavlja srebren novčić, zrno kukuruza i komadić drva badnjaka. Također, kuća se ne smije čistiti prvog dana Božića niti se mrvice sa stola smiju bacati.[215]

### *5. 2. 4. Rumunjska*

Većina stanovnika Rumunjske pravoslavne su vjeroispovjesti ali njihova se Crkva ravna prema gregorijanskom kalendaru i slave Božić 25. prosinca. U Rumunjskoj Božićno vrijeme počinje nakon Sv. Andrije (30. studenog), nakon kojeg slijedi i rumunjski Dan nezavisnosti (1. prosinca) i posebno štovani Sv. Nikola., a duhovne pripreme za Božić pročinjale su još prije Sv. Andrije kada bi ljudi počinjali četrdesetodnevni post (14. studenog – 24. prosinca).[216] Uz to, običaj je postiti srijedom i petkom kroz godinu, samo što se ta tradicija više ne poštiva kao prije.

[213] Ibid.
[214] Ibid.
[215] Prema riječima navedenog kazivača Duška Mrdaka.
[216] https://travelaway.me/christmas-traditions-and-customs-in-romania/ (06/08/2018).

Blagdan Sv. Nikole proslavlja se kao u u svim prethodno navedenim državama – djeca stavljaju očišćene čizmice na prozore i vrata, roditelji im preko noći ostavljaju poklone, djeca vjeruju da se radi o Sv. Nikoli koji ih dariva slatkšima i sitnim poklonima, a zločesti dobivaju šibe kao opomenu. Djecu još dariva Djed Božićnjak koji se za vrijeme komunizma nazivao Djedom Mrazom.

Na dan Sv. Ignacija (20. prosinca) počinju u domaćinstvu intenzivnije pripreme za Božić. Tada se običavalo klati prasad i pripremati čvarke, kobasice, dimljenu šunku, stavljati sušiti meso i sl. Prema predaji svinje u noći prije blagdana sanjaju nož i već počinju kričati.[217]

Božićna se jelka kiti nekoliko dana prije Božića, ne nužno na Badnjak koji je najužurbaniji dan kada teku sve završne pripreme za Božić. Često se na Badnjak sprema hrana za sutrašnji ručak, mijesi kruh, rade kolači. Osim pripremanja hrane tradicija je očistiti dinjake i komine te pepelom skupljenim iz njih posuti njive, voćnjake i vinograde kako bi se osigurala rodnost u narednoj godini.

Na badnju večer jedu se sarme od kiselog ili svježeg kupusa, palenta, feferoni i tradicionalni božićni spužvasti kolač od orašastih plodova i kakaa, dok se na Božić jede pečena svinjetina, i ukiseljeno povrće te tradicionalni kolač od tankog tijesta, meda i orašastih plodova.

Karakteristična je za Rumunjsku tradicija Božićnih čestitarskih ophoda. Danas se grupe najčešće sastoje od djece ili studenata koja idu od vrata do vrata i pjevaju tradicionalne božićne pjesme, ne samo na selima nego i u velikim gradovima. Ranije su u manjim mjestima djeca običavala ići u čestitarske pohode na Badnjak dok se danas tradicijski ophodi počinju prakticirati već krajem studenog. Čestitarima bi se za uzvrat ponudilo voće, orašasti plodovi, kolači ili pak čaša vina, onim starijima, dok je u posljednje vrijeme najpopularnije davati novac pa studenti rado koriste ovu priliku kako bi zaradili ponešto novca.

Čestitarski su pohodi nerijetko bivali maskirani tj, čestitari bi se maskirali noseći sa sobom zvona, bičeve i bubnjeve, proizvodeći ogromnu buku i tjerajući zle duhove. Neki bi od njih nosili na licima maske koje simboliziraju različite divlje i domaće životinje kao što su medvjedi, vukovi, koze i konji koji predstavljaju zle sile. U unutrašnjosti Rumunjske zadržali su se ophodi koji osim čestitanja pjevanjem uključuju plesanje i ostale elemente folklornog kazališta. Jedan je takav i poseban čestitarski ophod na Staru godinu koji se zadržao u

[217] https://www.romania-insider.com/winter-holidays-and-christmas-traditions-in-romania-the-bear-dance-the-masked-carolers-and-the-goat/ (06/08/2018).

Bukovini i Moldovi prilikom kojega se čestitari oblače u medvjede i koji je u prošlosti uključivao pravog medvjeda. Na taj su način sudionici htjeli posvetiti zemlju i prizvati plodnost jer je medvjed bio štovan kao sveta životinja još od poganskih vremena. Istovrsan je ophod prilikom kojega se čestitari prerušavaju u koze, plešu i sviraju gajde .

Druga su popularna vrsta čestitarskih ophoda tzv. zvjezdaši, odnosno grupice čestitara koje idu od kuće do kuće pjevajući i čestitajući Božić noseći sa sobom zvijezdu, najčešće napravljenu od kartona, pričvršćenu za jedan štap koja se u ophodu nosi poput zastave. Na Novu Godinu grupe čestitara bi osim navedenoga bacele rižu na vrata svojih domaćina koje su pohodili, prizivajući na taj način plodnost i blagostanje kući.

## 6. ZAKLJUČAK

Tradicija, baština i običaji elementi su koji obilježavaju bilo koji narod oblikujući njegov kulturni identitet tj. njegovu kulturološku autentičnost. Kulturni identitet podrazumijeva materijalnu i kulturnu baštinu koju čine jezik kao nezaobilazni medij svake komunikacijske zajednice, književnost, glazba, ples, običaji, prehrana itd. Kulturni identitet ili kulturna baština nositelji su identiteta nekog naroda i sudjeluju u formaciji nacionalnog identiteta pružajući osjećaj istosti s ostalim čalnovima zajednice, poistovjećivanje, osjećaj pripadnosti cjelini, poštovanje, ponos i brigu za održavanjem identitetskih vrijednosti.

U kulturnu tradiciju spadaju godišnji običaji pa tako i oni božićni. Hrvatska kao katolička zemlja pripada zapadnom kulturološkom europskom krugu koji slavi Božić kao jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji dan u godini stoga je zanimljivo i korisno promatrati običaje vezane uz taj period jer se najvažnijim događanjima posvećuje najviše pažnje i najduža priprema za njihovu proslavu.

Promatrajući hrvatske katoličke božićne običaje (rituale, ophode, prehranu, način oblačenja, čestitanja, ukrašavanja doma itd.) i uspoređujući ih s običajima i tradicijama koji se njeguju u drugim zemljama zapadnog kulturološkog, katoličkog i protestantskog kruga (Italija, Poljska, Njemačka, Nizozemska) te istočnog kulturološkog, pravoslavnog kruga (Srbija, Crna Gora, BiH, Rumunjska) primjetili smo brojna preklapanja. Ne radi se isključivo o globalnim, modernim, konzumerističkim tradicijama prihvaćenim mahom kroz 20. stoljeće kao što su to kićenje božićnog drvca, dočekivanje Nove godine, darivanje i bogati blagdanski

stol, već o starim katoličkim i drevnim običajima koji u sebi nose elemente poganskih tradicija koji svjedoče o njihovoj starosti.

Tako smo uočili tradiciju čestitarskih ophoda u Italiji, kolendara i zvjezdaša u Poljskoj i Rumunjskoj, maskiranih čestitarskih ophoda u Rumunjskoj i nikolinjskih ophoda u svim spomenutim zemljama. Nadalje, kao ostatak svetkovanja nepobjedivog boga Sunca javlja se tradicija paljenja krijesova u Italiji, paljenje badnjaka u Srbiji, Crnoj Gori i BiH, zatim vjerovanje u magičnost badnje noći, mnoga praznovjerja vezana za proricanje plodnosti, umiranja, rodnosti i blagostanja u narednoj godini te za proricanje vremenskih prilika u nadolazećoj godini kroz Lucijine dane.

Osim toga, neizostavna je prisutnost jaslica po domovima u Njemačkoj i Italiji, sijanje božićnog žita u Srbiji i BiH, posebna pažnja usmjerena na pripremu kruha i jednostavnih kolača u Italiji, Srbiji, BiH i Poljskoj, važnost božićnih pjesama i obiteljskih okupljanja, tradicijom određeni blagdanski menu i način čestitanja.

Zajedničko svim navedenim zemljama je težnja za radošću, dobrotom, mirom i poticanjem najvrijednijih čovjekovih osobina ili jednostavno rečeno - čovječnosti. U tu se svrhu razvio običaj mirenja susjeda u Poljskoj, običaj davanja božićnice i pomaganja siromašnih, starijih, nemoćnih i usamljenih u svim spomenutim zemljama kao i običaj darivanja djece za blagdane Sv. Nikole i Lucije ili pak za Materice, Očiće i Djetiće.

Sličnosti i istovjetnosti u tradicijama navedenih zemalja i Hrvatske uistinu su brojne i svjedoče o ukorijenjenosti Hrvatske u europske kulturološke tokove i tadicije od davnina, pa do danas. Sličnosti i preklapanja elemenata hrvatskog kulturolškog ideniteta s kulturološkim identitetima ostalih zemalja ne bi smjeli poljuljati autentičnost hrvatskog kulturnog idenititeta niti ga prikazati manje jedinstvenim u odnosu na ostale jer ne postoji u Europi niti jedna izolirana kultura koja nije bila u kontinuiranom dodiru s ostalim kulturama i potpadala pod susjedne utjecaje. Upravo suprotno, tako mozaičan kulturološki identitet trebao bi svjedočiti i dokazati suživot i sudjelovanje hrvatskog naroda u stvaranju civilizacijskih tekovina europskog kontinenta odražavajući hrvatski identitet i sve njegove posebnosti koje su se razvile uvjetovašću geografskim, povijesnim, političkim i religijskim čimbenicima.

Različite su kulture, ponajprije susjedne, uvijek bile u međusobnom doticaju pa tako i danas. Razlika je samo što je taj doticaj u novije doba daleko intenzivniji i što se ostvaruje i među prostorno udaljenim kulturama. Nema ničega negativog u međusobnom kulturološkom doticaju i razmjeni jer ne postoji vrijednija ili manje vrijedna kultura ili tradicija, niti je

moguće zaustavite takve doticaje. Međutim, svim kulturama i tradicijama prijeti izumiranje uzrokovano promjenama životnog okoliša i načina života koji su poduprti snažnom globalizacijom društva i globalizmom kao njezinim suputnikom koji zagovara stvaranje jedne nametnute, globalne kulture s kojom se nije moguće poistovjetiti, u kojoj nije moguće razviti osjećaj identiteta, autentičnosti i ponosa. Upravo je zato važno očuvati svoj kulturolški identitet i identitet općenito.

**Literatura**


1. Acalija, Sanja (1997): *Božićni običaji u Kaštelima*.
2. Belaj, Vitomir (1979): *Kultni vrtići u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Braica, Silvio (2002): *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split.
4. Bugarski, Ranko (2010): *Jezik i identitet.* Beograd: Biblioteka XX vek.
5. Buratović, Marica (2009): *Vrijeme od Božića na otoku Hvaru*. Stari Grad. Muzej staroga Grada.
6. Burke, Peter (1991): *Junaci, nitkovi i lude - Narodna kultura predindustrijske Europe*. Zagreb. Školska knjiga.
7. Buttitta, Ignazio E,. (1999): *Le fiamme dei santi: usi rituali del fuoco nelle feste siciliane.* Roma. Maltemi. Dostupno na: Google books (29/06/2018).
8. Čačinović, Nadežda (2008): *Trenutak. Priča, zajednica. Varijante konstituiranja subjektnosti od romantizma do danas.* U: Josip Užarević (ur.) *Romantizam i pitanja modernoga subjekta.* (str. 483-488). Zagreb, Disput.
9. Castells, Manuel (2002): *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
10. Čapo-Žmegač, Jasna (1997): *Hrvatski uskrsni običaji. Zagreb.* Golden marketing.
11. Čubelić (1978): *Predgovor.* U: *Brige čovjekove. Sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama*. Zagreb. Grafikon.
12. Dragić Helena (2017): Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 235-252.
13. Dragić, Marko (2015): *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata,* Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015. 141-163.
14. Dragić, Marko (2015): *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Sveučilište u Zadru, Zadar. 149-179.
15. Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split. 303-323.

16. Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 399-435.
17. Dragić, Marko (2014): *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka.* Ethnologica Dalmatica. 21 (1) Split. 103.-123.
18. Dragić, Marko (2014): *Priprava hrane za Božić i post na Badnji dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Motrišta br. 75.-76., Mostar, 2014. 31.-49.
19. Dragić, Marko (2012): *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*. Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar & Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar. 85-99.
20. Dragić, Marko (2011): *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina 6. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 229-264.
21. Dragić, Marko (2011): *Pravoslavni Božić u Ardalićevim i suvremenim zapisima,* Godišnjak Titius, 4, Split. 155.–178.
22. Dragić, Marko (2011): *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini.* HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.
23. Dragić, Marko (2010): *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split. 467-488.
24. Dragić, Marko (2008): *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji.* Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 1., Split. 21-43.
25. Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split. 414-440.
26. Dragić, Marko (2008): *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (1), Split. 67-91.
27. Dragić, Marko (2008): *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split.
28. Dragić, Marko (2008): *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina 3 (3), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 369-390.
29. Dragić, Marko (2007): *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007. 96-117.

30. Duda, Bonaventura (1995): *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*. Zagreb. Teovozija
31. Gavazzi, Milovan (1939): *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, 2. *Oko Božića.* Zagreb. Matica hrvatska.
32. Gavazzi, Milovan (1991): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje. Zagreb. Hrvatski Sabor kulture.
33. Gloger, Zygmun (1873): *Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska.* Warszawa. Wydaw. Redakcyi Biblioteki Warszawskiéj. Dostupno na: https://polona.pl/item/dawna-ziemia-bielska-i-jej-czastkowa-szlachta,MzgzMTQ/5/#info:metadata (24/07/2018).
34. Ivanišević, Frano (1905): *Poljica. Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 10:181-307 (Božić 32-41).
35. Jelinčić, Daniela Angelina (2006): *Turizam vs. Idenitet. Globalizacija i tradicija.* Etnološka istraživanja, 11. Zagreb. 185-207.
36. Jurčević, Marijan (2004): *Nacionalni kulturni identitet u europskoj zajednici*. Riječki teološki časopis, god 12. br. 2: 325 – 336.
37. Kalanj, Rade (2004): *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb. Politička kultura.
38. Kalapoš Gašparić, Sanja (2009): *Tradicija na pladnju turizma*. U: *Izazovi tradicijske kultute*. *Svečani zbornik za Zoricu Vitez.* Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku.
39. Klinger, Witold (1926): *Obrzędowość ludowa Bożego Narodzenia, jej początek i znaczenie pierwotne*. Poznań. Fiszer i Majewski. Dostupno na: Google books (20/03/2018).
40. Kostel, Dina (2005): *Nematerijalna baština kao obilježje kulturnog identiteta i kontrastivna analiza obiĉaja u Hrvatskoj i Nizozemskoj*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno u repozitoriju FFZG.
41. Meining, Donald (1979): *Introduction.* U: Donald Meining (ur.) *The Interpretation of Ordinary Landscapes* (str. 1-7). New York/Oxford. Oxford University Press.
42. Međimorec, Mijo (1896): *Božićni blagdani*. 2. *Hlebine u Hrvatskoj*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 1: 214-216.
43. Mišetić, Anka (2004): *Gradski rituali: retradicionalizacija društvenog života u hrvatskim gradovima nakon 1990.* Zagreb. Hrvatska sveučilišna naknada.
44. Petrović Duško (2006): *Anatomija identiteta*. Etnološka istraživanja, 11. Zagreb. 235-259.
45. Ratzel, Friedrich (1904): *Narodovedenie*. Svezak 1. i 2. St. Petrerburg. Prosveščenie.

46. Rihtman-Auguštin, Dunja (1992): Knjiga o Božću. Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku.
47. Semple, Ellen Churchill (1911): *Influences of Geographic Environment*. New York. Henry Holt and Co.
48. Šakaja, Laura (2015): *Uvod u kulturnu geografiju*. Zagreb. Leykam international d.o.o.
49. Širola Božidar (1938): *Novalja na Pagu. Narodni život i običaji*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena,* knj. 31: 41-134 (Božić 133-134).
50. Škiljan, Dubravko (2002): *Govor nacije: Jezik nacija, Hrvati*. Zagreb. Golden marketing.

***Mrežni izvori:***

1. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552 (10/04/2018).
2. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=568 (25/04/2018).
3. https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveta-lucija-navjestiteljica-bozicnog-svjetla/ (26/06/2018).
4. http://www.mondimedievali.net/microstorie/natale.htm (28/06/2018).
5. http://www.tgcom24.mediaset.it/viaggi/speciale/articoli/1028050/alla-scoperta-delle-piu-belle-tradizioni-natalizie-del-nord-italia.shtml (28/06/2018).
6. http://germanculture.com.ua/german-holidays/christmas-tree/ (23/07/2018).
7. http://germanculture.com.ua/german-holidays/christmas-traditions-in-germany/ (23/07/2018).
8. http://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/wigilia-na-dawnej-wsi-troche-obrzedowosci-chrzescijanskiej-troche-poganskiej (20/03/2018).
9. http://www.niedziela.pl/artykul/22959/nd/Dawne-zwyczaje-wigilijne (20/03/2018).
10. http://www.pijarzy.pl/rozwazania/najstarsze_tradycje_bozonarodzeniowe_d4525_pol.html (20/03/2018).
11. https://www.kurir.rs/planeta/austrija/1651994/badnje-vece-i-bozic-u-dedovini-stari-narodni-obicaji-i-verovanja (30/07/2018).
12. http://www.montenegro.org.au/bozic.html (31/07/2018).
13. https://www.rastko.rs/rastko-bo/ljudi/jvukmanovic-bozic_l.html (06/08/2018).
14. https://travelaway.me/christmas-traditions-and-customs-in-romania/ (06/08/2018).

15. https://www.romania-insider.com/winter-holidays-and-christmas-traditions-in-romania-the-bear-dance-the-masked-carolers-and-the-goat/ (06/08/2018).
16. https://dnevni-list.ba/bozicni-obicaji-katolika-u-bih-razlicita-jela-molitve-i-obicaji-no-obitelj-uvijek-u-sredistu/ (07/08/2018).

***Sažetak***

***HRVATSKI KATOLIČKI BOŽIĆNI OBIČAJI U EUROPSKOM KONTEKSTU***

*U ovom se radu polazi od promatranja kulturološkog sloja identiteta i njegove uloge u oblikovanju identiteta općenito. Kao nositelj sadržaja kulturološkog identiteta uzimaju se tradicija i/ili baština koje izrastaju iz uvjetovanosti okoliša i ljudskog djelovanja, odnosno iz međudjelovanja geografskih, političkih, religijskih i ostalih interesnih čimbenika te koje se suočavaju s opasnošću izumiranja u postmodernom društvu kojega karakteriziraju promjena životnog okoliša i načina života te globalizacija i globalizam. Segment katoličkih božićnih običaja poslužio je kao domana usporedbe hrvatskih običaja s običajima zemalja istočnog kulturološkoga kruga kao što su BiH, Srbija, Crna Gora i Rumunjska te zapadnog europskog kulturološkog kruga među kojima se promatraju običaji u Italiji, Njemačkoj, Poljskoj i Nizozemskoj. Među navedenim zemljama uočavaju se brojne istovjetnosti i sličnosti u tradicijskim božićnim običajima koje ne umanjuju jedinstvenost njihovih kulturoloških identiteta i tradicija već potvrđuju njihove međusobne doticaje i izrastanje na zajedničkim kulturnim temeljima.*

***Ključne riječi**: kulturološki identitet, tradicija, Božić, katolički običaji, postmodernizam, globalizam.*

***Summary***

***CROATIAN CATHOLIC CHRISTMAS TRADITIONS IN EUROPEAN CONTEXT***

*This article provides insight on cultural component of identity and its role in the identity shaping in general. Tradition and/or heritage which grow out from dipendence of environment and human activity, moreover of interaction of geographical, political, religious and other factors of interest, are concidered as holders of cultural identity content and they are facing the danger of extinction in the age of postmodern society, characterised by the changes of living environment, the way of life, globalisation and globalism. The segment of catholic Christmas traditions was used as the domain for comparison of Croatian traditions with traditions of the countries of eastern cultural circle as Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro and Romania and the countries of western cultural circle among which ones Italian, German, Polish and Dutch customs are observed. Numerous similarities and commonalities are noticed between mentioned countries which does not reduce singularity of their cultural identities but authenticate their interwoven nature and development on shared cultural foundations.*

***Key words:** cultural identity, tradition, Christmas, Catholic customs, postmodernism, globalism.*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

**IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI**

kojom ja ***Bernarda Šustić***, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice ***Hrvatskoga jezika i književnosti i Talijanskoga jezika i književnosti***, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.
Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da
nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis:

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

**IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA**

kojom ja ***Bernarda Šustić***, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

***Hrvatski katolički božićni običaji u europskom kontekstu***

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom. Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, _____

Potpis:

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

# IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ***Bernarda Šustić***, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice ***Hrvatskoga jezika i književnosti i Talijanskoga jezika i književnosti***, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.
Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da
nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 14.9.2018.

Potpis:

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

**IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA**

kojom ja ***Bernarda Šustić***, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

***Hrvatski katolički božićni običaji u europskom kontekstu***

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom. Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 14. 9. 2018.

Potpis: